

KULTTUURI, TUTKIMUS, METODI

Jari Aro ja Risto Heiskala (toim.)

Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

Verkkojulkaisusarja

A1

Tampereen yliopisto

www.uta.fi/laitokset/sosio/

KULTTUURI, TUTKIMUS, METODI

Jari Aro ja Risto Heiskala (toim.)

Tampereen yliopisto

Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos
Verkojulkaisusarja A1

www.uta.fi/laitokset/sosio

ISSN 1796-7929

ISBN 978-951-44-6869-8

Tampere 2007

Kokoelman saatteeksi

Jari Aro, Risto Heiskala

Professori Pertti Alasuutari täytti 50 vuotta tammikuussa 2006. Tapauksen johdosta hänen työtoverinsa ja ystävänsä järjestivät seminaarin ”Kulttuuri, tutkimus, metodi”. Tässä kokoelmassa julkaistaan tuossa seminaarissa pidettyjä alustuksia.

Pertti Alasuutari on kansainvälisesti tunnettu tutkija ja keskeinen vaikuttaja suomalaisessa yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kentässä. Hänen tieteellinen tuotantonsa käsittelee arkielämää, mediatutkimusta, hallinnan ja globalisaation kysymyksiä sekä yhteiskuntatutkimuksen metodologiaa. Alasuutarin tuotanto on jo nyt laajuudeltaan huomattava. Hänen julkaisu-luettelossaan oli vuoden 2006 alkuun mennessä noin 120 nimikettä: mm. 5 kirjaa kansainväliselle yleisölle, 15 kirjaa kotimaassa, lukuisia artikkeleita kansainvälisissä ja kotimaisissa lehdissä sekä kymmeniä muita julkaisuja. Maisteriksi Alasuutari on valmistunut vuonna 1983, joten 50 vuoden ikään mennessä hän on ehtinyt toimia tieteen kentällä 23 vuotta. Keskimäärin julkaisuja on ilmestynyt 5-6 kappaletta vuodessa. Jos otaksumme, että hän myös lomailee vuosittain, niin hän on tuottanut uutta luettavaa tasaisen vauhdin taulukolla laskettuna kahden tai kolmen kuukauden välein.

Yhteiskuntatutkijoiden toimenkuva on joskus määriteltä seuraavasti: he lukevat, kirjoittavat ja käyvät seminaareissa. Jos kuvaus on pätevä, niin on varsin luontevaa juhlia tällaisen yhteisön jäsenen merkkipäivää järjestämällä seminaari, jossa keskustellaan tämän henkilön kirjoittamista teksteistä.

”Kulttuuri, tutkimus, metodi” seminaari järjestettiin Tampereen yliopistossa 20. päivä tammikuuta 2006. Seminaarin ohjelma muodostui lyhyistä puheenvuorosta, joista jokaisen lähtökohdaksi oli valittu jokin tutkimus tai teksti Alasuutarin tutkijauran varrelta. Puheenvuoroissa pohdittiin ja arvioitiin näiden tutkimusten ja kirjojen antia nykykeskustelun kannalta ja kehiteltiin niissä esitettyjä näkemyksiä eteenpäin. Paitsi että puheenvuorot muodostavat kokonaiskuvaa Alasuutarin tutkijanlaadusta, ne antavat myös tilaisuuden tarkastella sitä, miten yhteiskuntatieteellinen tutkimus on vajaan neljännesvuosisadan aikana muuttunut.

Tässä kokoelmassa julkaistavat puheenvuorot on järjestetty niissä kommentoitavien tekstien alkuperäisen julkaisuvuoden mukaisesti. Kokoelman viimeisenä tekstinä ovat päivänsankarin kommentit ja kiitokset alustuksista. Kiitämme kaikkia seminaarin puhujia ja tämän kokoelman kirjoittajia.

Jari Aro, Risto Heiskala

Sisältö

Eeva Jokinen: <i>Näkökulman valinta</i>	5
Pekka Sulkunen: <i>Mitä lähiöravintolassa opittiin?</i>	11
Ritva Nätkin: <i>Lähiön, ravintolan ja sukupuolen kudelma</i>	14
Risto Heiskala: <i>Mitä elämänviivametodista ja Proppin juonirakennemallista edelleen voitaisiin oppia?</i>	19
Soile Veijola: <i>Eipäs, rakas Pertti</i>	25
Merja Kinnunen: <i>Feministisen sosiologian mahdollisuus</i>	30
Marita Husso: <i>Laadullinen tutkimus ja tutkimuksen laatu</i>	35
Mikko Lehtonen: <i>Toisen tasavallan vieraana</i>	39
Petri Ruuska: <i>Kansapuhe</i>	43
Jari Aro: <i>Yhteiskuntateorian hankalat käsitteet</i>	48
Pertti Alasuutari: <i>Hajahuomioita ja kiitoksia</i>	53
Kirjoittajat	56
Käsitellyt teokset	57

Näkökulman valinta

Eeva Jokinen

(Miehisten vapauden valtakunta, 1983)

Näkökulman valinta on Pertti Alasuutarin ja Juha Siltarin tutkimuksen *Miehisten vapauden valtakunta* ensimmäinen, jämäkkä alaotsikko. Alaluku kertoo aivan nimensä mukaisesti siitä, miten tamperelaisen lähiöravintolan tikanheittoporukan kulttuuria tarkastelevan tutkimuksen näkökulma käytännössä valittiin. Mutta ”näkökulman valinta” kuvaa sitäkin, että tässä kirjassa luonnostellaan kulttuuriteoria, joka sittemmin, yli kahdenkymmenen vuoden ajan, on jollakin lailla suunnannut Pertin tapaa tehdä tutkimusta. Tässä varhaisessa tutkimuksessa näkökulman valinta tarkoittaa kolmea selkeää irtiottoa: eroon näkökulmasta, jonka mukaan alkoholi on ensisijaisesti ongelma; eroon sellaisesta marxilaisesta yhteiskuntatutkimuksesta, jossa ihmisten elämää selitetään tuotantotavasta käsin; ja eroon varhaisesta elämäntapatutkimuksesta, jossa rakenteiden ja toiminnan välinen, sosiologialle elintärkeä kytkös, oli käsitteellisesti ratkaisematon. Tilalle kutsutaan perspektiivi, jonka avainkäsitteitä ovat kulttuuri ja merkitykset.

Tutkimus on ilmestynyt vuonna 1983 ja julkaistu Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksen legendaarisessa punaisessa julkaisusarjassa.

Kirjan aihe on miehin kulttuuri, ja otan kirjan kokonaisrakennetta kuvaavan metaforan homologisen periaatteen mukaan. Tämä tutkimus on kuin jääkiekko-ottelu sikäli, että siinä on kolme erää, kolme päälukua. Ensimmäisessä erässä käydään luokkakeskustelua, hahmotetaan suomalaisen alkoholipolitiikan historiaa ja luokkaluonnetta ja täsmennetään oma ote. Toisessa erässä tehdään etnografia ja kolmannessa käydään keskustelua semiottisesta toiminnan teoriasta. Ensimmäinen erä menee tunnelman hakemisessa ja peli on osittain päämäärätöntä päästä toiseen luistelua. Toinen erä on taitavaa peruskiekkoilua, jossa pelataan

omaa peliä. Kolmannessa erässä löytyy varsinainen pelin taju, kun pelaajat rohkaisevan toisen erän jälkeen oppivat lukemaan ja ennakoimaan peliä.

Aloitin ottelun selostuksen ensimmäisen erän loppuminuuteilta. Siihen asti on havaittu lähinnä joitakin loistavia yksilösuorituksia; esimerkkinä toimikoon miltei täydellinen lause, jolla luonnehditaan sotien jälkeisen ajan alkoholipolitiikkaa. ”Voisi sanoa, että alkoholipolitiikan tavoite oli ainakin ravintoloiden osalta kieltää alkoholi kokonaan työläisiltä, jotka olivat liikaa työläisen näköisiä” (s. 20). (Toisessa erässä tähän kuvioon palataan: osallistuvat tutkijat panevat merkille tikkaravintolan emännän välittelyn siitä, että tikkaporukan miehet pukeutuvat huonosti ja laskevat ravintolan ”tasoa”. s. 76.)

Työväenluokkaisen juomatavan historian jälkeen tekijät esittävät retorisen kysymyksen, että pitäisikö alkaa tutkimaan sitä, miten Suomessa on säilynyt ennallaan perinteinen työläis-talonpoikainen humalakeskeinen juomatapa, vain vähän tiukemmin kontrolloituna kuin aiemmin halkopinojen takana? Ja vastaavat ei! Elämäntavan ja kulttuurin muodot eivät periydy muuttumatomina, mutta muodostavat puitteet. Tässä tutkimuksessa aiotaan ”tutkia kulttuuria suhteellisen itsenäisenä ilmiönä, jonka muotoja ei voida johtaa suoraan yhteiskunnan rakenteesta tai edes eilispäivän kulttuurista”. (s. 24)

Sitten on tietysti määriteltävä, mitä tämä kulttuuri on. Kulttuuritutkimuksesta todetaan, että se on ”toisen polven elämäntapa-tutkimusta”, jossa yritetään nimenomaan kulttuurin käsitteellä saada kiinni elämäntapojen syntymisen, muotoutumisen ja erojen ehdoista – ei vain osoittamaan, että tuotantoehdot eivät yksiselitteisesti määrää elämäntapaa. Kulttuuri määritellään aspektiksi, joka ei kiinnity tiettyyn paikkaan tai aikaan. Kulttuurinen aspekti ilmenee myös tikanheitossa jos ja kun miehet pitävät sitä mielekkäänä ja nautinnollisena. (Tämä on haugilainen määritelmä, kuten ilmenee kolmannessa erässä.) Niinpä tutkimuskohde määrittyy ”tikkaporukan kollektiiviseksi subjektiviteetiksi”, kulttuurin muodostavan ryhmän yhteiseksi tavaksi antaa asioille merkityksiä. (s. 27) Ja erän lopuksi tuon ajan kiekkoilulle vielä omaperäinen ja hiuksia nostattava syöttö:

”Tutkimusongelmaksi ja -kysymykseksi nousevat siten ne merkitykset, joita oluella, tikanheitolla, perheellä – periaatteessa millä tahansa asialla tai esineellä – tikanheittäjälle on.” (s. 27) Tällainen syöttö näyttäisi helposti johtavan pelin langan, siis näkökulman, lopulliseen kadottamiseen. Tai sitten se voi olla alku uudentalaiselle pelikulttuurille.

Toisen erän alussa siirrytään siis lähiöpubiin, jossa haastatellaan ja havainnoidaan tikkaporukkaa, joka koostuu pienemmästä ydinporukasta ja löyhemmästä, noin 20 henkeä käsittävästä ryhmästä kolmekymppisiä ammattitaitoiseen ja ammattitaidottomaan työväestöön kuuluvaa miestä. Vauhtia haetaan luonnostelemalla tikkakerhon kulttuurin elementit, jotka erotellaan temaattisesti: toiminnallisuus, ”humalattomuus”, sopuisuus ja itsenäisyys. Porukan tyypit jaetaan kolmeen: ammattilaiset, harrastelijat, juniorit. Aika näyttäviä kuvioita saadaan aikaan willisiläisellä valmennuksella:

”Tikkaporukka vastustaa symbolisella, alitajuisella tasolla arvojärjestystä, jossa keskiluokkainen pukeutumis- ja käyttäytymistyyli määritellään hienoksi ja tasokkaaksi, sekä järjestystä, joka perustuu kyseisen arvojärjestyksen tiedostamattomaan hyväksymiseen. Itsenäisyyden halu on kulttuurisella tasolla käytävää symbolista luokkataistelua keskiluokkaisia arvostuksia ja institutionaalisten merkitysten kautta hallitsemista vastaan.” (s. 78)

Juuri kulttuurin luokkamudon tarkastelu on se kohta, joka perustelee tutkimuksen nimen – siis Miehisen vapauden valtakunta – mikä on tietenkin syöttö *Learning to Labour* -tutkimukselta. Myös tamperelaisten työläismiesten kulttuurissa luokkataistelu keskiluokkaisia arvostuksia kohtaan käytiin pitkälti naismaisuu-den karsastuksen kautta. Kolmannessa erässä tutkijat muotoilevatkin ilmiön jämäkästi: (A)lkoholikulttuuri uusintaa miehen ja naisen välistä eriarvoisuutta (s. 121). Nykytyön tutkijoita luulisi kiinnostavan seuraavan kaltaiset luokkataistelun ainekset. Katkelma on raporttiin sisältyvästä ryhmähaastattelusta:

PA: ootko suunnitellu koskaan (oman yrityksen perustamista)

Ale: Suunnitellu tietysti mutta sille asteelle on jääny.

PA: Minkä takia?

Ale: En mä tiedä

Pekka: Tossa pääsee paljon helpommalla

Ale: Niin.

Aki: Se on varmaan meillä molemmilla varmaan sama, että on liian tämmöseen helppoon (tottunut), ettei niinku töistä haluais ottaa niin paljon paineita. Mulla on ainaki että mua ei työ autuaaks tee, että mä en niinku halua koko elämäni pelkkään työhön pistää. Että mä haluan nähdä tätä vapaa-aikaa ja muutakin.

PA: Entä tommoset korkeemmin koulutetut?

Aki: No niillä on hienoo se. Niillä on niin tärkeä se työnteko ja semmosta, ne saa siitä tyydytyksen. Eikä ne halua ilmeisesti muuta. (s. 87)

Jos nämä ryhmähaastattelunauhat ovat vielä tallella, ehdotan että jokin teatteriseurue tekee niistä näytelmän. Ne ovat todella kiinnostavaa aikalaisanalyysiä.

Joka tapauksessa tutkimuksessa edetään väittämään, että juuri tikanheitto on näiden miesten työkulttuurin kanssa homologiassa: sekä tikanheitto että ammattitaitoa vaativa työ (esimerkiksi asentaminen) vaativat tarkkuutta ja käytännön älyä; molemmissa toimitaan itsenäisesti; ja molemmissa omaa toimintaa (juomista tai asentamista) pystytään kontrolloimaan. Myös suhde ravintolahenkilökuntaan (eli työnjohtoon) pidetään etäisenä ja osin halveksuvana.

Alkoholikulttuuri-osuus on ehkä tämän päivän näkökulmasta tutkimuksen arvokkain ja säilynein osa. Esimerkiksi seuraava yleistys voisi johtaa hyviin nykytutkimuksiin: ”Koska alkoholinkäyttö merkitsee tärkeää osaa niistä tavoista, joilla elämästä pyritään tekemään mielekäs – elämänarvoinen ja nautinnollinen – alkoholinkäyttöön liittyvät asenteet jäsentävät keskeisellä tavalla ihmisen kaikkia mielipiteitä. Tavallaan ne siten muodostavat perusasennoitumisen elämää kohtaan.” (s. 111) Samalla alkoholin merkitykset uusintavat miesten identiteettiä ”duunareina” (s. 119; lainausmerkit alkup.).

Jännittäviä ovat myös pohdinnat luvussa ”Tikkakulttuuri – alitumista vai sopeutumista?” Luku on nimetty hupaisasti ja kysymyksenasettelu kuulostaa oudosti vanhalta; tutkijat nimittäin sanovat pohtivansa sitä, ”miten hallitsevan ideologian läpitu-kemaa miesten ajattelu on, minkä verran siinä on ymmärryksiä miesten todellisesta elämäntilanteesta ja kapitalistisen yhteiskun-

tajärjestelmän olemuksesta” (s. 113). Kirjassa on muitakin kohtia, joissa implikoitu vastapelaaja, jonka ohi pitää päästää taklaamalla, kiertämällä tai hämäämällä, on marxilaisesti orientoitunut ideologiakriitikko. Peli ei kuitenkaan ole väkivaltaista vaan pikemminkin herrasmiesmäistä.

Omaksi joukkueeksi hahmottuu kulttuuriteoria. Giddensin *Central problems in Social Theory* on luettu, samoin Hallin kulttuuriteoriaa, Haugin ideologiaprojekti ja tietysti jo mainittu Willisin *Learning to Labour*, sekä ilmeisesti sekundäärilähteistä vähän Bourdieuta. Tikkakulttuurin tarkastelun karaisemana kolmannessa erässä kiekkoillaan toiminnan teoriaa, joka ei kuulostaa suorastaan muodikkaalta – siis nyt.

Makro- ja mikrososiologian väliin löytyy tilaa tutkimukselle, jossa analysoidaan sitä, ”miten ihmiset ymmärtävät toimintansa ehdot ja miten ideologinen tunkeutuu itse käytäntöjen kautta noihin ymmärryksiin” (s. 114). Ymmärrykset ovat sykäyksiä, ne eivät ole täsmällisiä, eivät väistämättömiä eivätkä individualistisia. Sysäysten kehittymiseen liittyy esteitä, mutkia ja hämmennystä. Vaikka ymmärrykset sykäyksineen ovat osittaisia, niillä on ”voimaa ja näkemystä” (s. 118); ne vahvistavat kulttuurista identiteettiä. Ihmiset sekä astuvat ”epävapaisiin olosuhteisiin vapaaehtoisesti” että sopeuttavat toimintaansa muutokseen säilyttääkseen toimintakykynsä. Eli tässä muotoillaan suhteellisen täsmällisesti kontingenssin ja kompleksisuuden teemat – joille oli omistettu uusin *Theory, Culture and Society* numero.

Jälkipelissä voisi todeta, että on todella sääli, siis sääli sosiologisen tiedeyhteisön kannalta, että Pertti ei ole lukenut eikä lue, tai ei ainakaan kirjoihinsa nivo, feministisiä toiminnan teorioita. Tähän kirjaan ne eivät olisi ehtineetkään, mutta minusta näyttää siltä että ne olisivat todella relevantteja tarkennoksia juuri siihen suuntaan, mihin tässä kirjassa haetaan näkökulmaa. Teresa de Lauretisin koko tuotanto alkaen kirjasta *Alice Doesn't* vuonna 1984 on jäsentänyt ”ymmärrussykäyksiä” subjektiivisen ja sosiaalisen monimutkaisena ja ristiriitaisena vuorovaikutuksena esimerkiksi tavan näkökulmasta. Judith Butler ja kumppanit ovat täsmenneet toiminnan teoriaa performatiivisuuden ajatuksesta käsin.

Monet brittisosioologit suoltavat vivahteikasta toiminnan, rutiinin ja reflektion analyysiä yhdistäen feministisiä teorioita ja erityisesti Bourdieun ja Michel Foucaultin teemoja.

Tässä kuvattu Pertin näkökulman valinta ei tietenkään ollut sooloilua tai ajassaan uniikkia, vaikka luovaa ja omaperäistä onkin. Kulttuuritutkimus – ja feministiset lähestymistavat – olivat rantautumassa Suomeen. Esimerkiksi käyköön se, että samaan aikaan kun Pertti ja Jorma Siltari tutkivat tamperelaisia pubeja, minä ajelin pitkin Mikkelin lääniä haastattelemassa maaseudun asukkaita tarkoitukseni saada selville, mitä vesi merkitsee ihmisille ja millainen on vesijohtoverkoston kulttuurinen merkitys verrattuna omaan kaivoon.

Mitä lähiöravintolassa opittiin?

Pekka Sulkunen

(Lähiöravintola, 1985)

On helppo sanoa mitä opittiin *Lähiöravintola*-kirjasta: käyttämään käsitteitä habitus, homologia, mikrokulttuuri tai kulttuuriset merkitykset sekä tulkitsemaan niiden turvin havaintoja, ravintolaympäristöjä ja haastatteluja. Mutta mitä opittiin itse ravintolassa? Minulle tärkein oppi taisi olla se, miten ihmiset käyttävät kulttuurin tarjoamia skeemoja hyväksi kukin omalla tavallaan niin, että kokevat olevansa sekä yhteisön jäseniä että juuri sellaisia ihmisiä, jollaisiksi he itsensä tunnistavat ja jota kohtaan he kokevat eräänlaista pyhää kunnioitusta. Sanoimme niitä myönteisiksi itsemäärittelyiksi, myönteisiksi silloinkin kun elämä on rankkaa ja puristettu niin ahtaaseen nurkkaan ettei siinä juuri valinnan mahdollisuuksia ole. Sellaisia me ihmiset olemme ja sellaisia meidän täytyy olla – joku tapa nähdä itsensä ainutkertaisena ja samalla yhteisöllisenä on meille välttämätön olemassaolon ehto. Kuten Sartre sen kauniisti sanoi: Ihmisille ei ole yhteistä ihmisluonto vaan metafysiinen tila: pakko syntyä ja kuolla ja elää yhdessä ihmisten keskellä siinä välissä.

Mutta jotain jäi sekä ravintolassa että kirjassa myös oppimatta, tai kesken. Mieleeni jäi pitkäksi aikaa pyörimään kaksi seuraavaa kaaviota, joihin tekisi mieli palata vieläkin:

Miehen näkökulma:

	mies	nainen
ihminen	luonnon muokkaaja	kontrolloija
luonto	vallaton	hullu naaras

Naisen näkökulma:

	mies	nainen
ihminen	itsensä toteuttaja	vastuunkantaja
luonto	hoivaamisen kohde	mukautuja

Nämä ovat toki vain yksi stereotypia mutta metodologisesti kiinnostava. Kun mies tai nainen katselee miehen ja naisen suhdetta, hän näkee kummassakin sekä luontoa että kulttuuria – miksipä ei näkisi. Mies näkee kulttuurisen miehen luonnon muokkaajana, naisen kontrolloijana ja ”yhteiskunnan” edustajana. Miehen luonto määrittyy maskuliinisessa katsannossa vallattomaksi hulleksi, naisen taas naaraaksi. Naisen katsannossa naisen kulttuurinen hahmo ilmenee vastuun kantajana, miehen taas itsensä toteuttajana. Luonnonoliona nainen on mukautuja, mies hoivaamisen kohde.

En ole aivan varma edes siitä, miten hyvin tämä tiivistys vastasi *Lähiöravintolan* tuloksia, saati siitä miten hyvin se kuvaa miesten ja naisten suhteita nyky-yhteiskunnassa. Metodologisesti kaavioissa on kiinnostavaa niihin piirtyvä puhujakuvan eli subjektiposition idea, jonka kehittäminen kirjassa jäi muuten aika vähälle. Kulttuurin refleksiivisyys on toinen asia, jonka teoreettinen avaaminen jäi kesken: kulttuuri on tietoisuutta itsestään luonnon vastakohtana, se sisältää esityksiä tai representaatioita omista rajoistaan suhteessa luontoon. Näiden representaatioiden sisältö on sosiologisesti kiinnostavaa – esimerkiksi se, että lähiöravintolan työväenhenkiseen ilmapiiriin kuuluu niinkin selkeästi moderni mielikuva kulttuurista luonnon hallintana. Ja kolmas asia, joka tosin luonnehtii *Lähiöravintolan* tekstiä kokonaisuutena muutenkin, on se, että vaikka toiseuden kuva kaavioissa on aika jännitteinen ja negatiivinen: miehet ovat naisten mielestä itsekkäitä ja

hoivattavia, naiset taas miesten mielestä naaraita tai kontrolloijia, näiden kuvien välillä nähtiin kuitenkin vahva samarakenteisuus tai homologia. Vain tulkinta on erilainen puhujakuivasta riippuen.

Näitä kysymyksiä olisi kiinnostavaa tutkia ja kehittää edelleen. Yhden *Lähiöravintolan* taustaoletuksen kuitenkin purkaisin, nimittäin sen lähtökohdan, että kulttuuriset representaatiot heijastaisivat kansallista yhteistä kokemusta, vaikkapa vain yhden yhteiskuntaluokan osalta. Yhteisöllistä kokemusta kyllä, mutta ei kansallista.

LÄHIÖN, RAVINTOLAN JA SUKUPUOLEN KUDELMA

Ritva Nätkin

(Lähiöravintola, 1985)

Tempauduin mukaan jo käynnissä olleeseen *Lähiöravintola* –tutkimukseen (Sulkunen ym. 1985) nimenomaan edustamaan ns. naisnäkökulmaa, ja pian mukaan tuli myös Merja Kinnunen samoissa merkeissä. Tamperelaisista lähiöistä paljastui melko eriskummallinen sukupuolen, lähiön ja ravintolan kudelma, jota tutkimme lumipallomenetelmää käyttäen. Näytti, että naisilla ja miehillä oli ikään kuin omat kotikenttensä, joissa heidän haastattelunsa ja havainnointinsa parhaiten sujuivat. Miesten kotikenttä oli ravintola ja vaimojen puolestaan lähiökodin keittiö. Vaimot olivat estettyjä tai estyneitä menemään ravintolaan, mutta eronneet naiset ja yksinhuoltajat liikkuiivat ikään kuin rajalla vakuuttaen siveellisyyttään. He eivät sanoneet menneensä ravintolaan juomaan tai iskemään vaan erityisesti tanssimaan, ja puhetta tuli vuolaasti. Lapset ja muut sukupolvisuhteet olivat havaitsemassamme kudelmassa varsin näkymättömiä; lapset roikkuivat ikään kuin äitiensä hameenhelmoissa. Kudelmaan kuuluivat myös lähiökodista käsin toimivat juoruilijat, sekä miehet että naiset, ja ravintolan emäntä ja portsari. Miehillä oli ravintolan ohella toinen kodista vapaa vyöhyke, kerhohuone. Alkoholinongelman määrittely oli näissä toimijaryhmissä erilaista.

En tarkoita haastatteluissa ja havinnoissa ilmenevällä kotikentäedulla pelkästään sitä, että tietystä paikasta käsin haastateltava tuottaa paljon puhetta ja tarjoaa, suorastaan tyrkyttää, tarinaansa. Tarkoitan myös sitä, että tietyillä kentillä tutkijan on helpompi tai vaikeampi tehdä haastatteluja ja havaintoja. Tutkijakin on ruumiillinen ja paikantunut olento, ja naisruumiissa havaintojen teko on erilaista kuin miesruumiissa. Tutkijalla on myös käsittensä ja koulutuksensa. Kun tulin eri tieteenalalta, eli sosiaali-

politiikasta ja naistutkimuksesta, sosiologiaan rantautunut kulttuurintutkimuksellinen näkökulma vaati jonkin verran opettelua. Pertti Alasuutarilta olen nimenomaan oppinut tämän ”tehdä elämänsä nautinnolliseksi ja mielekkääksi”. Olin etukäteen valmis näkemään lähiön määrässä kudelmassa vastakkainasetteluja, moralisointia ja ristiriitoja. Elämä, naistenkaan elämä, ei siis ollut tämän kulttuurintutkimuksellisen lähtökohdan mukaisesti pelkkää taistelua ja selviytymistä. Kun kävi ilmi, että naiset pitävät erityisesti tanssimisesta lähiöravintolassa, joka oli selvästi tapa ’tehdä ja esittää sukupuolta’, Pertti istutti minut ja Merjan pöytään ja kysyi: ”mikä siinä tanssimisessä on kaikkein parasta”. Sanoimme yhteen ääneen Merjan kanssa – suorastaan parahdimme - ”no tietysti se, että mies vie hyvin”. Löytyi *Lähiöravintola*-tutkimuksen loppuluvussa olevan nelikentän (Sulkunen ym. 1985, 293) ”mukautuja”, jonka mukaan osa naisen luontoa on mukautua miehen johtamaan toimintaan. Tätä olisi ollut nolo myöntää tai johtaa teoreettisesti sen aikaisista naistutkimuksen käsitteistä, ellei se olisi tullut esiin näin spontaanisti.

Oli kuitenkin naisryhmä eli ryypyporukan naiset, joka ei liiemmin tanssinut ja joita emme pystyneet sen käsitteistön puitteissa haastattelemaan. He olivat Pertille kertoneet, että kysyimme ”lapsellisia kysymyksiä”. Koko kuva lähiön alkoholinkäytön kudelmasta ei siis paljastunut. Naisten alkoholin käyttö on erilaista kuin miehen: se vaatii selittelyä, ja varsinkin naisen alkoholismien ympärillä on hiljaisuus ja paljon väärinymmärrystä. Se, mihin naistutkija tänä päivänä kiinnittäisi huomiota, jos hän lähtisi tutkimaan ryypyporukan naisia, on sukupuolistunut väkivalta.

Tämä puute on omalta osaltani korjaantunut myöhemmin, kun minut on uudestaan temmattu päihdetutkimukseen. 1990-luvun lopulla minua pyydettiin arvioimaan hoitojärjestelmää päihdeongelmista kärsiville äideille (ks. Nätkin 2006). Äidit olivat pitkälti nuoria aikuisia. Mukana oli alkoholin lisäksi essoa, piriä, hepoa ja pilveä. Alkoholista ongelmoitunut äiti on uusissa aineistoissani hieman vanhempi (30–40-vuotias), ja huumeista tai päihteyden sekakäytöstä ongelmoitunut äiti puolestaan nuorempi (20–30-vuotias). Päihdetutkimus ja hoitomaailma näyttävät uusien ha-

vaintojeni ja aineistojeni perusteella hyvin medikalisoituneilta ja ongelmoitumiseen keskittyneiltä.

Kävi myös ilmi, ettei muuttuneesta päihdekulttuurista ole tehty mitään sukupuolta huomioon ottavaa etnografiaa tai muutakaan sosiaalitieteellistä tutkimusta. Naisten (naisnäkökulmainen tai feministinen) alkoholinkäytön tutkimus on jäänyt 1980-luvulle. Sosiaalialan ammattilaisten keskusteluihin kohdistuva tarkastelu (ks. Keskinen & Nätkin 2005) osoittaa, että kun sikiövauriot uutisoitiin 1980-luvun alussa, ei naisten ja miesten välisiä suhteita ole enää sen jälkeen pohdittu, vaan kaikki huomio kohdistuu nykyään sikiöön/lapseen ja äidinhoivaan.

Pertti Alasuutarilla on tutkimuksissaan monia käsitteitä, jotka helpottaisivat nykyisenkin tutkimuskohteeni ymmärtämistä. Hän puhuu eräänlaisesta kaksoisontologiasta, jonka mukaan alkoholin käytöllä on kulttuuriseen itseilmaisuuksiin ja ongelmoitumiseen liittyvät puolensa. Lisensiaattitutkimuksessaan *”Työmiehen elämäntarina ja alkoholismi”* (1986) ontologia määrittyy toiminnan dokumentoiduksi käsikirjoitukseksi, jolloin työmiehen elämäntarina on osa työväenkulttuuria ja sen perhesuhteita. Toisesta näkökulmasta alkoholisoituneen työmiehen elämä voisi olla jonkinlainen ”sairaskertomus”. Väitöskirjassaan *”Desire and Craving”* (1990) hän käyttää käsitteitä ”arkielämän kehys” ja ”alkoholistinen kehys” kuvatessaan kahdenlaisia alkoholinkäytön jäsen- ja puhetapoja. ”Alkoholinen kehys”, joka on muuttumassa yleisemmäksi ”addiktiokehyyksi”, hallitsee kuvaa päihteiden käytöstä nykyään. Syynä on hänen mukaansa yksilöllistynyt maailmankuva ja sosiaali- ja terveysammattilaisten määrän lisääntyminen.

Herää kysymys, missä on nykyään kulttuuriseen itseilmaisuuksiin liittyvä päihdetutkimus. Onko sille elintilaa? Voiko naisten/äitien kohdalla puhua ensinkään kulttuurisesta itseilmaisusta, vai onko heidän päihteiden käyttönsä patologisoitu jo valmiiksi? Tehdesäni havaintoja helsinkiläisessä avopalvelupisteessä olin vuonna 1999 kerran eräänlaisessa dialogissa nuorten asiakasäitien kanssa. Siellä järjestettiin teema-aiheinen kahvi- ja keskustelutilaisuus, jossa en ollut puhujana niinkään arviointitutkijana vaan alkoholikulttuurin tutkijana. Kerroin, että olin ollut 1980-luvul-

la mm. *Lähiöravintola* –projektin tutkijana, jossa tutustuin havainnoinin ja haastattelun keinoin naisten ja miesten tulenarkaan suhteeseen sekä yksinhuoltajuuteen ja alkoholin käyttöön. Asia-kaäidit keskustelivat aktiivisesti. Eräs nuori äiti kertoi, että hän muistaa lähiöravintolassa isänsäkin istuneen. Kun isä tuli kotiin, hän yleensä hakkasi äidin. Sitten hän kuitenkin toivoi, ettei puhuttaisiasia enempää, sillä hänelle tuli huono olo. (ks. Nätkin 2006)

Kuvitellaan, että olisin kysynyt nuorelta äidiltä ”mikä siinä diilerissä, jonka mukaan lähdit, ja kun lapsi jäi isoäidille, oli parasta”, ja hän vastaisi ”no kun se vei niin hyvin”. Kuulostaa hieman erilaiselta itsensä ilmaisemisen muodolta kuin *Lähiöravintola* -tutkimuksessa. ”Mukautuminen” miehen toimintaan ei ole naisen/äidin elämän parhaita ominaisuuksia muuttuneessa päihdekulttuurissa. Lapsen näkökulma ja lapsen edun hallitseva tulkinta monimutkaistavat naisten ja miesten välisiä suhteita. Naisten ja miesten ’eriaikaisuus’ oli nähtävissä jo *Lähiöravintola* -tutkimuksessa, vaikka se ei näy sukupuolten suhteiden (Sulkunen ym. 1985, 293) nelikentässä.

Herääkin lisää kysymyksiä, joihin en tiedä vastauksia. Onko yhteiskunta tullut vaarallisemmaksi ja aineet koventuneet? Onko kulttuurisen itseilmaisun tutkimuksella tilaa medikalisoituvassa ja psykiatrisoituvassa yhteiskunnassa? Sopiiko sillä kuvata ainaakaan naisten/äitien elämää? Kun nyt tehdään päihteiden käytön tutkimusta, pärjätäänkö ilman riippuvuuden eli addiktion tai trauman tai ongelmoitumisen ja terveysriskien- ja haittojen tai aivokemian käsitteitä? Onko kulttuurinen itseilmaisuus viatonta tai jopa naivia, ja nähdäänkö niillä olevan kausaalinen suhde ongelmiin? Ongelmoitumisen hallitsevuus saattaa olla myös näköharha ja johtua tieteenalasta ja tutkimuskohteesta.

Lähteet:

Alasuutari, Pertti (1986) Työmiehen elämäntarina ja alkoholismi. Tutkimus alkoholismin suhteesta emokulttuuriin. Tampereen yliopisto, Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, Sarja A, Tutkimuksia 9.

- Alasuutari, Pertti (1990) *Desire and Craving. Studies in a Cultural Theory of Alcoholism*. Acta Universitatis Tamperensis, ser. A vol. 288. University of Tampere.
- Keskinen, Susanna & Nätkin, Ritva (2005) Isät, äidit ja lapset alkoholiperheessä. Miksi keskustelu on vuosikymmenten mittaan kapeutunut ja keskittynyt täysin äitiin ja lapseen? *Sosiaaliturma* 18/2005, 14-16.
- Nätkin, Ritva (toim.) (2006) *Pullo, pillerit ja perhe. Näkökulmia vanhemmuuteen ja päihdeongelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus
- Sulkunen, Pekka & Alasuutari, Pertti & Nätkin, Ritva & Kinnunen, Merja (1985) *Lähiöravintola*. Helsinki: Otava.

Mitä elämänviivametodista ja Proppin juonirakennemallista edelleen voitaisiin oppia?

Risto Heiskala

(Työmiehen elämäntarina ja alkoholismi, 1986)

Vuonna 1986 tuolloin 29-vuotias Pertti Alasuutari julkaisi Tampereen yliopiston Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen A-sarjan ”Tutkimuksia/Research reports” niteenä nro 9 kaikkiaan 179-sivuisen tutkielman *Työmiehen elämäntarina ja alkoholismi. Tutkimus alkoholismin suhteesta emokulttuuriin*. Kysymyksessä oli hänen lisensiaatityönsä, joka on ajan kuluessa omatta syyttään jäänyt sellaisten laajempaa julkisuutta saaneiden teosten kuin *Lähiöravintola*, *Laadullinen tutkimus* tai *Toinen tasavalta* varjoon.

Teoksen monipuoliset kunnianhimot ulottuivat ainakin alkoholitutkimuksen, elämänkertatutkimuksen, elämäntavan tutkimuksen, kulttuuritutkimuksen metodologian ja kulttuuritutkimuksen teorian alueille. Vaikka työssä siis olisi ainesta paljon laajemmallekin pohdinnalle, käsittelen seuraavassa lähinnä vain kahta kulttuuritutkimuksen metodologian alueelle kuuluvaa jäsennyttä, joista molemmat ansaitsevat edelleen tulla muistetuiksi: elämänviivametodia ja elämänkulun juonirakennemallia. Ennen niihin paneutumista on kuitenkin syytä kuvata jonkin verran teoksen asetelmaa.

Tutkimuksen aineistona on 54 työväenluokkaisen tai työväenluokkataustaisen miehen haastattelua. Aineisto muodostuu yksilöhaastatteluista, mutta myöhemmästä kulttuuritutkimuksesta tutuksi tulleella tavalla niistä ei etsitä yksilöiden persoonallisia piirteitä vaan näitä piirteitä yhdistävää kulttuurista mallia. Sen hahmottamiseksi haastattelut on jaettu kahteen ryhmään. ”Koe-ryhmä” muodostuu alkoholiongelmiaisista miehistä, jotka ovat joko hakeutuneet alkoholiongelman vuoksi hoitoon Tampereen A-klinikalle tai ovat samasta syystä A-killan jäseniä. ”Vertai-

luryhmään” puolestaan kuuluu metallimiehiä, jotka eivät aina-kaan tietävästi ole alkoholiongelmaisia. *Lähiöravintolan* myötä tutuksi tulleen ”liioitteluteesin” mukaisesti poikkeavuus ei ole jotain täysin toista, vaan se on normaalin elämänculun liioiteltu muoto. Teoksessa tosin etsitään ”työväestön miehille ominaista alkoholismien tyyppejä” (s. 7), mutta sitä ei etsitä hahmottamalla mallia, jolla alkoholistit sosiaalistuvat poikkeavaan ryhmään, vaan ”emokulttuurin muunnelman eli normaalin elämänculun puitteissa tunnettuna mahdollisuutena poiketa normaalista” (s. 6). Tämän teesin mukaisesti tutkimuksen edetessä paljastuukin, etteivät koeryhmän ja vertailuryhmän miehet eroa toisistaan tavassaan jäsentää miehinen elämänculku eivätkä edes tavassaan suhtautua alkoholiin. Koeryhmän miehet vain liioittelevat eräitä sellaisia piirteitä, jotka kuuluvat myös tavallisten metallimiesten kulttuuriin, ja siksi heistä tulee alkoholisteja!

Tällainen Birminghamin koulusta vaikutteita saanut kulturalistinen homologiapäättely oli tutkimuksen ilmestyessä jossain määrin hämmästyttävää ja kiihtymystä herättävää, mutta sittemmin se on vakiintunut yhdeksi kulttuuritutkijan perusarsenaaliin kuuluvista työkaluista. Siksi emme nyt pysähdy siihen, vaan eteenemme edellä jo mainittuihin kahteen metodologiseen välineeseen: elämäncvivametodiin ja elämänculun juonirakennemalliin. Käsittelen niitä kahdessa osassa kiinnittäen ensin huomiota niiden genesikseen Pertin tutkimuksessa ja sen jälkeen niiden gel-tungiin eli pätevyyyteen sekä tässä tutkimuksessa että mahdollisesti laajemminkin.

Genesis

Elämäncvivamenetelmän perusteet ovat seuraavat: ”miehiä pyydettiin ensin piirtämään paperille elämäncvivansa: käyrä, jonka alkupää kuvaa syntymää ja loppupää oletettua kuolinhetkeä. Ohjeeksi miehille annettiin, että nousut kuvaavat jossain määrin myönteistä, laskut taas kielteistä vaihetta elämässä. Haastattelussa miehet sitten kertoivat, mitä mikin vaihe käyrässä kuvaa” (s. 12). Metodi on rutiinikäytössä A-klinikalla osana terapiaa, mutta sen käyttö myös tutkimuksessa on nokkelaa, koska menetelmä

varmistaa sen, että kaikilta haastateltavilta saadaan elämäntarina, mihin tutkimuksessa juuri pyrittiinkin.

Tutkijan nokkeluus ei lopu elämänviivametodin käyttöön. Lisäksi sillä saadut tarinat jäsennetään Vladimir Proppin venäläisten kansansatujen analyysiin kehittämällä juonirakennemallilla. Näin ”saadaan ... selville skeemoja, joiden mukaan miehet hahmottavat elämänkulkunsa perättäisiä tai loogisesti toisiaan seuraavia vaiheita ja niiden merkitystä” (s. 33). Syntyy seuraava malli, joka yhtälön ”emokulttuuri+poikkeavuus liioitteluna” mukaisesti jäsentää sekä alkoholiongelmiaisten että vertailuryhmään kuuluneiden miesten tapaa kertoa elämästään ja ymmärtää siihen liittyviä merkityksiä:

- a) lapsuus
- b) mies päättää itsenäistyä
- c) villi nuoruus
- d) mies asettuu aloilleen
- e) vakiintunut elämä
- f) kunnollisen elämän sääntöjä rikotaan
- g) kriisi
- h) mies parantaa tapansa
- i) parisuhde päättyy

Kutakin vaihetta havainnollistetaan tutkimuksessa sekä koeryhmän että vertailuryhmän miesten haastatteluista poimituin katkelmin, jotka tekevät mallista elävän ja lisäävät melko tavalla lukijan uskoa siihen, että malli todella jäsentää miesten tapaa ymmärtää elämänkulkunsa. Myöhemmin tutkimuksessa vielä analysoidaan erilaisia temaattisia komplekseja, mutta tähän tutkimuksen osaan en tässä yhteydessä puutu. Sen sijaan ryhdyn pohtimaan tässä esiteltujen metodologisten välineiden käyttökelpoisuutta.

Geltung

Jos joutuisin piirtämään oman elämänviivani kolmen peräkkäisen kuukauden 1. päivänä, en ole lainkaan varma, että näillä kolmella elämänviivalla olisi kovinkaan paljon yhteistä. Ainakin on var-

maa, etteivät ne olisi identtiset. Elämänviiva ei siis kuvaa tarkasti elämänhistoriaani vaan pikemminkin aikaan ja paikkaan sidottua tapaani kuvata sitä.

Erving Goffmania lukenut tarkkailija voisi jatkaa ja huomauttaa, että ylipäättään koko taaksepäin suuntautunut käsitys yhtenäisestä ja juonellisesta elämänkulusta on pikemminkin ideologinen illuusio kuin tosi kuvaus siitä mitä tapahtui. Se on siis rationaalisaatio freudilaisessa mielessä eli konstruktio, jota ilman on hankala elää, mutta joka ei silti ole tosiasia vaan arkimaailman rakenteen välttämättömäksi tekemä itsepetoksen muoto, ”välttämätöntä väärää tietoisuutta”.

Nämä seikat huomioiden elämänviivaan sidottu elämänhistoriani ei ehkä kerro parhaalla mahdollisella tavalla tai ainakaan ainoalla mahdollisella tavalla minusta. – Mutta kuka sanoi, että kulttuuritutkija olisi kiinnostunut minusta?!

Jos elämänviiva piirretään, siitä on voitava puhua haastattelussa tavoin, jotka ovat kulttuurisesti ymmärrettäviä. Siksi, vaikka tietty haastattelutilanteessa piirretty elämänviiva ei ehkä kerrokaan ainoaa mahdollista tarinaa tutkittavasta, se kertoo siitä kulttuurista, jonka jäsen viivan tuottaa. Tämän vuoksi kulttuuritutkija voi jatkossakin huoletta ja useimpien tutkimustehtävien tarpeisiin hedelmällisellä tavalla pakottaa elämänviivamenetelmällä haastateltavista ulos puhetta, jonka varassa voidaan pätevästi tarkastella tätä puhetta jäsentäviä kulttuurisia malleja. Siksi olen edelleen valmis suosittelemaan Pertin tutkimusta mallitutkimukseksi esimerkiksi uraelämäkertoja, harraste-elämäkertoja tai parisuhteiden elämäнкаarta tutkiville opinnäyteentekijöille.

Entä proppilaiset juonirakennemallit?

Myös niiden käytettävyyttä on helppo puolustaa. Ensinnäkin, edellä esitetyn juonirakennemallin tyyppiset mallit tarjoavat käyttöön abstraktin kaavan, joka jäsentää tarinan äärimmäiseen kuviteltavissa olevaan loppuunsa saakka. Silti sillä voidaan jäsentää myös sellaisia aineiston osia, joissa tarinaa ei kerrota loppuun

saakka, vaan se pysähtyy johonkin aikaisempaan vaiheeseen. Niinpä voimme kuvitella esimerkiksi seuraavat kolme elämäntarinaa: a-e, a-h ja a-i. Pinnallisessa katsannossa tarinat poikkeavat toisistaan melko tavalla: Ensimmäinen tarina on onnellinen, mutta melko tylsä. Toinen tarina on jo varsin vaiherikas, mutta onneton. Kolmas tarina puolestaan on vähintään yhtä vaiherikas, mutta sen loppu on onnellinen. Proppilainen malli mahdollistaa kuitenkin näiden erojen lisäksi sen seikan havaitsemisen, että kaikki tarinat ovat muunnelmia yhdestä ja samasta kulttuurisesta skeemasta, vaikka kaikki niistä eivät aktualisoikaan sitä kokonaisuudessaan.

Myös toisessa mielessä proppilainen malli mahdollistaa aineiston tapausten eroista abstrahoitumisen. Sitä voidaan nimittäin käyttää myös niin, että myöhemmistä vaiheista johtaa takaisinkytkentä aikaisempiin vaiheisiin, joista tarina alkaa uudelleen. Esimerkiksi kaikki vaiheet a-i aktualisoineen tarinan jatko voi kulkea niin, että vaiheesta i johtaa takaisinkytkentä vaiheeseen b, josta tarina alkaa uudelleen. Runsaasti raittiita kausia ja niitä erottavia juomisjaksoja sisältävä retkahduselämäkerta voi sahata tätä etenemisen ja takaisinkytkennän kehää lähes loputtomiin. Toisaalta on myös mahdollista, että tarina ei jatku takaisinkytkennän jälkeen kuin esimerkiksi vaiheisiin e tai h eli takaisinkytkentää seuraava tarinan osuus muistuttaa edellä kuvattuja ensimmäistä ja toista tarinaa. Niin tai näin, proppilainen juonirakennemalli rauhoittaa aineiston levotonta variointia ja näyttää, että varsin erilaiset elämänkulut kaikki kuitenkin edustavat saman kulttuurisen skeeman erilaisia muunnelmia.

Käyttökelpoisuutta siis löytyy, mutta kuinka laajalle tämä käyttökelpoisuus ulottuu? Se riippuu tietysti vain tutkijoiden mielikuvituksesta. Melko laajaa ja taatusti yli ihmisyksilöiden elämäntaakarelliset jäsennykset ylittävää se kuitenkin on. Sen voisi osoittaa monella tavalla, mutta riittääköön, kun kerron että olen viimeksi suositellut Pertin tässä tarkasteltua tutkimusta mallitutkimukseksi graduntekijälle, jonka tutkielman otsikko on ”Tutkimus kolmen mielenterveyskuntoutujille tarkoitetun asumisyksikön sijoittumisesta”. Siinä tutkielman tekijä tarkastelee asumisyksikköjen sijoittamiseen liittyviä ongelmia suhteessa sijoituspaikan naapu-

rustossa kohdistuvaan vastarintaan, joka noudattaa ns. NIMBY-mekanismia (not in my backyard). Tapauksista yksi on sellainen, jossa asetelma kärjistyy, mutta tilanne laukeaa. Toinen on sellainen, jossa kiista etenee mediapuheenvuoroihin saakka ja kolmannessa edetään vielä tästäkin vaiheesta pidemmälle eli lakitupaan saakka. Myös tämä asetelma kuvautuu kauniisti proppilaisena juonirakennemallina, jossa lyhyemmän kaaren tapauksiinkin sisältyvät episodit latautuvat osin niillä potentiaalisilla merkityksillä, jotka vain pitemmälle etenevät tapaukset aktualisoivat toteutuneina tapahtumakulkuina.

Kiitokset näistä ja monista muistakin eväistä Pertti. – Niin tämän graduntekijän kuin monen muunkin tutkijan puolesta!

Eipäs, rakas Pertti

Soile Veijola

(Erinomaista, rakas Watson ..., 1989;
An Invitation to Social Research, 1998;
Johdatus yhteiskuntatutkimukseen, 2000)

Kiiruspäissäni syksyllä annoin puheenvuorolleni otsikon ”Eipäs, rakas Pertti”, ja nyt pitäisi siis keksiä joku erimielisyys itseni ja Pertin tai pikemminkin Pertin kirjan välille.

Näin siitä huolimatta, että olen suuresti pitänyt kyseisen kirjan ensimmäisestä ja kolmannelta versiosta heti ne luettuani ja suosittelen niitä aina opiskelijoille. Sosiologin ammattitaidolla onnistun kuitenkin loihtimaan välillemme edes jonkinlaisen episteemisen kriisin. Metodina olkoon tällä kertaa *pinnallinen vertailu*, ja aineistona kaksi kirjaa:

- jotka ovat sama kirja, ja joilla on kannessa sama tekijän nimi,
- mutta joilla on eri nimi, erilainen takakansiteksti, erilainen kansikuva, erilainen esipuhe ja erilainen kirjallisuusluettelo, ja eri-ikäinen tekijä (ensimmäisessä 34 vuotias, jälkimmäisessä 45-vuotias). Ja josta on kaiken lisäksi ilmestynyt välillä vielä kolmaskin erilainen versio, englanninkielinen.

On selvää, että vain pinnan analyysillä päästään pureutumaan asian ytimeen: *millainen sosiaalinen muutos on tapahtunut, miten ja miksi?* Tai: *mikä tai kenet murhattiin?* Kuriositeettina ja loppukevennyksenä pistäydyn pinnallisen vertailun lisäksi esitykseni loppussa myös parilla kirjan sisäsivulla.

Nimeämisen politiikka

Aloittakaamme kirjojen nimistä. Vuonna 1989 ilmestyi pamfletistisen maineen omaavalta kustantajalta *Hanki ja jäältä* teos nimeltä *Erinomaista, rakas Watson. Johdatus yhteiskuntatutkimukseen*. Kirjalla oli vitsikäs, hauskaan ajanvietekirjallisuuteen viittaava nimi, ja noin sanottua tavallista ihmistä (lue: ei-sosiologia) puhutteleva *takakansi*, jossa viitattiin parivaljakoihin Sherlock Holmes ja Dr. Watson sekä Don Quijote ja Sancho Panza.

Lukijalle luvattiin johdatusta yhteiskunnan tutkimukseen ”elävästi, hauskasti, pohditusti.”

Mutta mitä tapahtui kymmenessä vuodessa? Uuden kirjan nimi oli: ”Johdatus yhteiskuntatutkimukseen.” Ei muuta. Takakansi oli hankkiutunut tykkänään eroon legendaarisista, keskenään naljailevista parivaljakoista, ja lupasi sen sijaan yhdistää LUKIJAN yhteiskuntaa koskevan tietämyksen johdonmukaiseksi lähestymistavaksi yhteiskunnan tutkimukseen. Lukijaa ei siis enää tarvinnut houkutella kentälle, hänet oli jo sijoitettu sinne. Hän kaipaasi vain ojennusta.

Entäpä hauskuus ja elävyys, nuo iloiset adjektiivit? Kymmenen vuotta vanhemman kirjoittajan kirja on nyt ”tiivis, selkeä ja hauska johdanto”. ”Elävä” oli haudattu, hauskuus tippunut kolmannelle sijalle ja pohdinnan korvaavat ”tiivius ja selkeys”.

Visuaalisen politiikka

Nouskaamme seuraavaksi vielä pinnallisemmalle tasolle, eli visuaaliseen. Millainen *kuva* kirjan kannessa on? Tarkemmin sanottuna: millaiseksi kannen kuva representoi tutkijan sosiaalisen todellisuuden? *Thirty something* -ikäisen kirjailijan teoksessa komeilee kaksi mieshahmoa kasvokkaudessa vuorovaikutuksessa, heidän välillään on vastavuoroisen katseen lisäksi piippu – tuo päättelykyvyn symbolinen ja indeksinen merkki. Pelkät vastakkain sijoitetut profiilikuvat tuntuvat korostavan vuorovaikutusta enemmän kuin partikulaarisia persoonia erityispiirteineen.

Nelikymppisen kirjassa on vallan toisenlainen kuva. Alimpana on kaupungin katutaso, jota katsotaan korkealta ylhäältä – lintu tai jumala fokalisaation subjektina –*suurennuslasin* lävitse. Suurennuslasi laskeutuu ihmispaljouden ylle ’ei mistään’, sillä ei ole pitelijää, kättä joka välinettä keinuttaa. Mitäpä tällä visuaalisen hallinnan teknologialla sitten nähdään? Ei suinkaan ihmisiä omassa elämäntilanteudessaan, luonnekuvissaan tai liikkeessään vaan standardoituja ihmissymboleja – erotuksena eläin- ja kasvikunnasta – jotka on selvästi standardoitu tilastollista päätte-lyä eli laskemista varten. Geneerisen ihmisen merkki muistuttaa ääriäriiivoiltaan enemmän miestä kuin naista. Ihminen on määrälli-

nen muuttuja; tutkija on heidän laskijansa. Kaiken lisäksi suurenuslasi noukkii massasta yhden erilleen eriväriseksi, valkoiseksi.

Huokaus. Sosiaalista elämää ja sen pienen pieniä merkitseviä yksityiskohtia koskevasta dialogista, jossa minä ja sinä vaihtavat koko ajan paikkaa ja perspektiiviä, on tutkijan sosiaalisen todellisuuden visualisoinnissa siirrytty määrien mittaamiseen ilman kertojaa ja yhteyttä elettyyn elämään.

Esipuheen politiikka

Pinnallinen analyttikko ottaa seuraavaksi käsittelyyn esipuheen.

Nuori kirjailija aloittaa esipuheensa sanoilla ”Antti Eskola”, eli lainaa mikrofonia tai subjektipaikkaa kunnioittavasti opettajalleen oman itsenäisen työnsä aluksi. Tämän jälkeen hän kuvaa yhteiskuntatutkimuksen alaa, ”jonka laajuuden vuoksi toivon, että suhtaudun siihen aina oppipojan asenteella.” Kirjan tuotantoehdot kuvataan nöyrän käytännöllisiksi: tuumailua aikansa, toimeen tarttumista eli luentokurssin pitämistä, viisaiden vanhojen miesten puoleen kääntymistä varmistukseksi, ”ettei ole aivan hakoteillä”. Auttajat luetellaan ja kiitellään: ”Sainkin monia arvokkaita vinkkejä ja huomautuksia, joista kiitän kaikkia sydämellisesti.” Myös opiskelijoita kiitetään palautteesta ja dekkareita koskevista tiedoista. Hienoa, tiedeyhteisö siis toimii kaikkien avulla ja yhteistyöllä, ilahtuu pinnallinen arvioija.

Kymmenen vuotta myöhemmin Antti Eskola on kadonnut esipuheesta. Ensimmäinen subjekti nostettava asia on ”tämä kirja”. ’Minä’ vaihtuu jatkossa jouhevasti passiiviin ja takaisin julkaisevaksi minäksi. Kirja lupaa esitellä yhteiskuntatutkimuksen logiikkaa ”rennolla ja viihdyttävällä tavalla”. Hmm. Kiintoisa performatiivi: *Annapas, kun selitän asian rennolla ja viihdyttävällä tavalla. Annapas kun olen cool*. Performatiivi purkaa itsensä.

Aiemman kirjan lukeneet viisaat miehet luetellaan jälleen, mutta tällä kertaa ilman kiitoksia. Opiskelijoita ei enää mainita. Ensimmäinen nainen on liittynyt kirjan tuotantoehtoja kuvaavaan keskusteluun: hän on kääntänyt kirjailijan englanniksi kirjoittaman luvun suomeksi.

Pinnallisen analyysin tulos

Mitä siis on tapahtunut? Mikä on noin sanoakseni ”murhattu”? Elävä hauskuus, oppipojan asenne, kiitollisuus kotimaiselle tie-deyhteisölle? (Ensimmäisen version suomalaislähteitä oli kuusi naista, kymmenen miestä. Toisessa versiossa suomalaisia naisia kolme, miehiä niin ikään kolme. Kirjoittaja on kansainvälistynyt: ei-suomalaisia naisia 15 ja miehiä luonnollisestikin suurin osa.)

Sijaintikin on vaihtunut: 1989 se oli Pirkkala, 2000 se oli Tampere. (Maantieteellisen sijainnin semioottisesta eroista paikalliset fraktiot voinevat kiistellä myöhemmin illalla.)

Kymmenessä vuodessa sosiologiselle tekstille tapahtuu se väijäämätön. Tekijä vanhenee ja asemoituu jyrkämmin kentälleen. Muuttuu opiskeluaikojen turistista ’vakivieraaksi’ ja lopulta ’sivallontuottajaksi’ (Unruh) muille – hahmoksi joka kutsuu muita valtakuntaansa.

Syväänalyysin tulos

Syvällisen analyysin tekemiseksi avasin kirjan yhdestä kohdasta. Siitä selvisi, mikä EI ollut muuttunut. Kirjailija ei ole ennättänyt perehtymään feministiseen teoriaan ja tutkimukseen miehuutensa kukkeimpina vuosina.

”Kausaalisen vaikutussuhteen suunta vahvistetaan tavallisimmin niin, että joitain yksilöiden pysyviä ominaisuuksia, kuten sukupuolta, asuinpaikkaa, ikää tai siviilisäätystä, pidetään riippumattomana eli selittävänä muuttujana ja joitain heidän tekojaan, kuten äänestyskäyttäytymistä, tai luonteenpiirteitään, kuten autoritäärisyyttä tai vieraantuneisuutta, tarkastellaan riippuvana eli selitettävänä muuttujana.” (2001, 59-60)

Ensin mainituista yksikään ei ole ollut pitkään aikaan pysyvä ominaisuus, ikä ei sitä kai ole ollut koskaan, ja asuinpaikan ja siviilisäädyn tiuhentuvan vaihtamisen lisäksi sukupuoltakin operoidaan nykyään mennessä tullen. Pysyvän taustamuuttujan sijasta sukupuoli on pikemminkin riippuva muuttuja: eli luonteeltaan *teko* – kuten Butleriin nojaavat teoreetikot esittävät – tai luonteenpiirre – jonka Bourdieuhun nojaavat teoreetikot kääntävät *tavan* piirteeksi. Äänestyskäyttäytyminen ja autoritäärisyys ovat mielestä-

ni huomattavasti pysyvämpiä muuttujia; ja vieraantuneisuus taas tapa kokea yhteiskunnan tila eikä oma luonne. – Se, kuinka usein autoritäärinen henkilö vaihtaa siviilisäätään, olisi oikeasti kiinnostava kysymys.

No, huvikseni luin kirjan myös kannesta kanteen samalla vaivalla, ja havaitsin, että toinenkin asia oli sen pysyvä ominaisuus. Tutkimuksen rinnastaminen salapoliisikertomukseen oli edelleen voimassa. Edelleen esitetään vaiheet fysiologioista salapoliisikertomusten kautta rikoskirjallisuuteen. Mutta mikä unohtui kuin lääkärilaukku huoltoasemalle? *Femi-krimi* eli feministiset dekkarit, joiden kautta tutkimuksen pohtiminen ruumiillisten, sosiaalisissa suhteissa kamppailevien, paikallisista ja liikkuvista asemista puhuvien ja merkitysjärjestelmiä haastavien tutkijoiden näkökulmasta olisi tuonut yhteiskuntatutkimuksen feministisen, lingvistisen ja ruumiillisen käänteen jälkeiseen vaiheeseen – eikä näitä kaikkia edeltävään.

Salapoliisi ja rikoskirjailija törmäävät aina ensimmäisellä sivulla murhatun naisen ruumiiseen: Toisen ruumiiseen, naiseen. Toiseutena eli ruumiillisuuteen kirjaimellisesti palautettuna. Jotakin pahaa on tapahtunut, ja siihen sekaantumaton viaton ja ulkopuolinen sankari lähtee selvitystyöhön. Jos sosiologikin näin ohittaa oman ruumiillisuutensa, sukupuolensa ja osallisuutensa tutkittavan todellisuuden rakentamisessa, ei hän totta tosiaan ole muuta kuin dekkaristi, rikoskirjailija ja vieläpä rikoskumppani patriarkaalisen yhteiskunnan hyväksi katsomassa tutkimusmetodologiassa.

Sen pituinen se.

Feministisen sosiologian mahdollisuus

Merja Kinnunen

(Desire and Craving, 1990)

Aina kun kuulen tai luen sanan *desire*, niin mieleeni tulee Pertin väitöskirja *Desire and Craving: Studies in a Cultural Theory of Alcoholism* (Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 288, 1990 sekä State University of New York Press 1992). Mieleeni ei palaudu koko kirjaa, vaan tilanne, jossa istun A-killassa juomassa kahvia. Kirjan yksi tapaustutkimus on A-killan miehet. Sain Pertin tutkimuspuolaisena istua noin vuoden ajan joka tiistaiamu kymmenestä kahteentoista A-killan kokouksissa ja loppupäivän olin pökeryksissä poltettuani askin verran tupakkaa ja juotuani pannullisen kahvia. Viihdyin kokoontumisissa todella hyvin, sillä niissä oli jotain hyvin absurdia. Minun ei tarvinnut vaivata päätäni sen kaltaisella kysymyksellä kuin että mitähän tällekin aineistolla tehdään. Eivät A-killan miehetkään tutkimuksen tavoitteita kyselleet, vaan käsittääkseni mielsivät, että tutkimus ja tutkimuspuolaisen läsnäolo toi vaihtelua kokoontumisiin. Opin tästä etnografiasta sen, että tutkimuskohde ei suinkaan aina ota tutkimusta samalla mutkikkuudella kuin mitä tutkimuksen tekijät ottavat. Kohde elää omaa elämäänsä ja tutkimus on oma diskurssinsa. Kohde ei välttämättä odota, että tutkimustieto välittömästi avaisi jotain uusia näkökulmia olemassa oleviin jäsennyksiin ja niiden muodostumiseen. Miesten näkemys oli, että täytyyhän tutkijan tutkia ja tutkimuspuolaisen saada kahvia.

Yhtä hupaisana tilanteena en muista sitä, kun olin Ritva Nätkinin ja Pertin yhteisenä tutkimuspuolaisena ja istuin A-klinikan perheterapiaryhmässä kerran viikossa havainnoimassa. Ryhmäläiset, sekä naiset että miehet, halusivat tuoda esiin omia argumenttejaan tutkimusta varten. He halusivat valottaa toimintansa syitä, perustoja ja seurauksia. Minulle tuli tunne, että tutkimuk-

selta odotetaan tietoa, jonka avulla voidaan käsitellä perheiden ongelmia ja myös selviytyä ongelmista. Ryhmä jopa päätti jatkaa kokoontumiskertoja pidempään kuin alun perin oli aiottu, jotta tutkimusta varten saataisiin mahdollisimman laaja käsitys ongelmista. Koin tilanteen varsin vaikeana. Perustelin itselleni, että tekemieni havaintojen avulla voidaan valottaa naisten ja miesten jäsennyksiä ja eroja sellaisessa perhetilanteessa, jossa mies juo. Tuottaa siis tietoa empiirisestä todellisuudesta. Tällainen tieto ei kuitenkaan taivu välittömäksi hyödyksi sen enempää terapeuteille kuin asiakkaille. En voinut sanoa, että kuulkaa, tämä on 'vain kulttuuritutkimusta' ja että me emme tutki naisia ja miehiä ruumiillistuneina toimijoina, vaan toimujuuksia, subjektiutta, homologioita, kulttuurista identiteettiä ja sen sellaista eli sijoitamme havaintomme käsitteiden ja teorioiden avulla ilmiöiden ryteikköön. Olisi tuntunut oudolta selostaa, että hyvä tarkoituksemme on avata niitä kulttuurisia rakenteita, joiden varassa juomista merkityksellistetään ja joiden avulla perheen sosiaalista todellisuutta jäsennetään. Tästä etnografiasta opin sen, että tutkimustiedon keinot tuottaa välittömästi toisin toimimisen mahdollisuuksia ovat rajalliset. Tämä on itsestäänselvyys, mutta se ei aina tunnu itsestään selvältä eikä ainakaan helpolta ennen kuin pääsee eroon elävästä kohteesta pelkistystensä ja käsitteidensä pariin.

Mikä teki A-killasta muistona mieluisan ja A-klinikan perheterapiaryhmästä hankalan? A-killassa oli pelkästään miehiä (jos naisia kävi kokouksessa, niin en ainakaan muista). Havainnoijan silmin osallistujien ikä saattoi vaihdella, mutta yhdistävä tekijä oli se, että yritettiin olla juomatta muuta kuin kahvia. Perheterapiaryhmässä oli sen sijaan läsnä useampia eroja ja jakoja: oli naisia ja miehiä, oli sekä työväenluokkaisissa että keskiluokkaisissa ammateissa toimivia, oli asiakkaita ja työntekijöitä. Kokoontumisissa juotiin kahvia, mutta se ei yhdistänyt. Yhdistävä tavoite oli saada perhetilanteet siedettäväksi ja keinoina oli, että perheet löytäisivät uusia toimintatapoja. A-killassa saatoin hallita tekemiäni havaintoja kiinnittämällä huomiota yksinkertaisesti siihen toimintaan mitä näin tai kuulin puhuttavan. Sen sijaan A-klinikan monia eroja ja jakoja sisältävässä ryhmätilanteessa en tiennyt mi-

hin havaintoni sijoitan. Havainnointipäiväkirjaan tekemäni valinnat jo itsessään sisälsivät rutkasti tiedollisia valintoja.

Pertin tutkimuksen kantavana tehtävänä oli kulttuurisen alkoholismi-teorian kehittäminen ja tämän tehtävän kannalta naisten ja miesten erot eivät olleet keskiössä, vaan naisten ja miesten suhde toisiinsa. En tarkoita, että erojen olisi pitänyt olla keskiössä, vaan sitä, että aineistolle tehtävät kysymykset ohjaavat tarkastelemaan aineistoa tietyllä tavalla. Kulttuurinen alkoholismiteoria tuotti tavallaan vastapuhetta sille alkoholismin sairauskäsitykselle, joka oli vallitsevaa jäsennystä niin tutkimuskohteen omissa puheissa kuin alkoholismin selitysmalleissa.

Sukupuoli on kuitenkin Pertin tutkimuksessa hyvin vahvasti läsnä. Tapaustutkimuksia voi lukea pyrkimyksenä käsittää työväenluokkaisten miesten tapaa tuottaa identiteettiään ja hallita elämäänsä erilaisissa tilanteissa ja paikoissa (esim. työssäkäyvä työmies ja pubissa käyvä tikkamies; työelämän sivuun jättänyt turinakerholainen; perheellinen mies, jonka perheelle alkoholi on ongelma; perheellinen tai perheetön mies, joka pyrkii olemaan juomatta). Pertti ei ole kuitenkaan halunnut (ainakaan kovin näkyvästi) liittää itseään esimerkiksi kriittisen miestutkimuksen viitekehukseen, johon tutkimustehtävät voisi varsin vaivattomastikin sijoittaa. Pertin tutkimukset tuottavat kuitenkin näkökulmia, jotka haastavat kysymään, onko feministinen sosiologia mahdollista ja jos on, niin mitä se voisi tarkoittaa.

Ajattelin pitkään, että feministinen sosiologia on oxymoron – onhan feministinen tutkimus feministiseen teorianmuodostukseen ja käsitteellistämiseen sekä lähtökohdiltaan uuden avaamiseen, toisin tekemiseen ja muutokseen kiinnittyvää. Feminististä tutkimusta yhdistää poliittinen ja eettinen sitoutuminen vallan ja tiedon yhteyksien paljastamiseen ja sukupuolitetun hierarkian ja epäsymmetrian purkamiseen (Liljeström 2004, 21). Sosiologia sen sijaan voi kiinnittyä pelkästään olemassa olevaan siten, että se tutkii vaikkapa vallitsevia kulttuurisia rakenteita ja tapoja merkityksellistää todellisuutta. Ymmärtäisin kuitenkin (kiitos myös Pertin tekstien), että sosiologian eetokseen on aina jollain tavalla sisäänkirjoitettuna halu tutkia todellisuutta siten, että ky-

seenalaistetaan ihmisiä tai eläimiä kahlitsevia ajatusmalleja, toimintamuotoja ja kehitysprosesseja. Tässä mielessä sosiologiassa on läsnä halu vaikuttaa todellisuuteen ja sosiologia sisältää periaatteessa eettisen sitoutumisen vallan ja tiedon yhteyksien käsittelemiseen.

Sosiologian leipälajina on aina ollut yhteiskunnallisten erojen ja jakojen muodostumisen tutkimus. Nämä erot ja jaot varsin usein ilmaistaan sellaisena rimpsuna, jossa luetellaan, kuinka ”rotu”, kansallisuus, etninen tausta, sukupuoli, ikä, uskonto ja luokka vaikuttavat vaikkapa identiteetin muodostamiseen. Rimpusta on tullut jonkinlainen sosiologisten oppikirjojen itsestäänselvyys (ks. esim. Bauman 1997 ja Hall 1999). Rimpusu sisältää jaot, joita queer-teoriassa lähestytään *intersektionaalisuuden* käsitteen avulla. Intersektionaalisuus suuntaa huomion monien erojen yhtä aikaa näkemiseen ja erojen suhteutumiseen toisiinsa. Sukupuolta, ikää, luokkaa, etnistä taustaa ym. ei vain rinnasteta toisiinsa, vaan kiinnostuksen kohteena on näiden erojen hierarkkinen järjestäytyminen, samanaikaisuus ja päällekkäisyys sekä erojen merkityksellistyminen suhteessa toisiinsa (Hynninen 2004). Erot ja jaot eivät määrity valmiina subjektipositioina, joita kulttuuriset jäsennykset sisällöllistävät, vaan huomio suunnataan erojen ja jakojen rajoihin ja liikkuvuuteen.

Näin esimerkiksi kysymys sukupuolesta ei palaudu kysymykseksi, miten sukupuoli kulttuurisesti merkityksellistyy, vaan missä tilanteissa ja millaisten erottelujen yhteydessä sukupuoli saa minkäkinlaisen merkityksen ihmisten toiminnassa. Kuten Kirsti Lempiäinen (2004) on todennut, niin valinnat tilanteista, joissa sukupuolta tutkitaan, vaikuttavat tietoon sukupuolesta.

Desire and Craving -kirjan tapaustutkimusten ja kokonaisteorian miehet eivät ole jakamaton ryhmä. Miehiä analysoidaan monien erojen ja jakojen paikoissa (tikkamiehet, turinakerholaiset, perheelliset, työssä käyvät, työssä käymättömät jne.). Juuri erilaisten erojen ja jakojen tilanteellisuuden huomioonottaminen, vaikka lopputuloksena olisikin kollektiivista ja yhteistä, on yksi avain feministisen sosiologian kehittämisessä.

Lähteet

- Alasuutari, Pertti (1990) *Desire and Craving*. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 288. University of Tampere, Tampere.
- Bauman, Zygmunt (1997) *Sosiologinen ajattelu*. Vastapaino, Tampere.
- Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Vastapaino, Tampere.
- Hynninen, Anna (2004) Toisto ja variaatio omaelämäkerrallisessa kerronnassa. *Elore* 11:2.
- [http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_04/hyn204.htm] (Luettu 1.3.2006).
- Lempiäinen, Kirsti (2004) Sukupuolen sosiologia: henkilön muodon kritiikki. Esitelmä vuoden 2004 sosiologipäivillä Jyväskylässä.
- Liljeström, Marianne (2004) Feministinen metodologia – mitä se on? Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen*. Keskustelua metodologiasta. Vastapaino, Tampere, 9-21.

Laadullinen tutkimus ja tutkimuksen laatu

Marita Husso

(Laadullinen tutkimus, 1993)

Pertti Alasuutarin *Laadullinen tutkimus* -teos on yksi Suomen myydyimpiä yhteiskuntatieteen oppikirjoja. Teoksella on viisi-numeroinen myyntiluku, mikä on suomalaisissa olosuhteissa varsin poikkeuksellista. Laadullinen tutkimus ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1993. Vuonna 1995 kirjan pohjalta ilmestyi SAGE:n kustantamana myös englanninkielinen versio *Researching Culture: Qualitative Method and Cultural Studies*.

Muistan hyvin, kun *Laadullinen tutkimus* -kirjan ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1993. Olin juuri valmistunut ja aloittanut työt Yhteiskuntapolitiikan laitoksella avoimen yliopiston yhteiskuntapolitiikan opettajana. ”Laadullinen tutkimus” oli ensimmäisten virkakäyttöni uskottujen kirjojen joukossa, ja myös ensimmäisiä teoksia, joiden pohjalta opetin ja jonka tentaattorina aloittelevana opettajana toimin. Kirjasta tuli minulle tärkeä paitsi opetuksen myös oman tutkimukseni kannalta. Se kuului joukkoon opettavaisia ja samalla omiin ratkaisuihin rohkaisevia metodikirjoja. Ilman tätä teosta ja muutamia muita feministisiä metodikirjoja olisin tuskin rohjennut omissa tutkimuksissani niin kokeileviin asetelmiin mihin lopulta päädyin.

Erityisen hyödyllisiä ja mieleenpainuvia kohtia *Laadullinen tutkimus* -kirjassa – sekä minulle että opiskelijoilleni – ovat olleet hyvin raportoidut kuvaukset sekä omista että kollegoiden tutkimusprosesseista. Kirjassa on myös useita erittäin mieleenpainuvia ja taidokkaita havainnollistuksia. Erityisesti kirjan takakannessa siteerattu teksti ”*Olette varmaan joskus kokeneet sen riemastuttavan ja kutkuttavan tunteen, joka syntyy vasta oraalla olevasta rakkaussuhteesta. Mistä voi tietää, onko toisen osapuolen käyttäytyminen vain luonnollista ystävällisyyttä, vai onko*

hän kiinnostunut lähemmästä kanssakäymisestä tai romanssista. (...)” on opiskelijoiden kestopuosikki. Se toimii edelleen omin tulkintojen testaamisen, merkkien tulkitsemisen ja uusien havaintojen merkityksen konkretisoijana. Erittäin mieleenpainuva ja vuosi vuodelta tehoava kulttuurierojen ja havainnointitutkimuksen idean avaaja näyttää olevan myös kuvaus kahvinjuonnista suomalaiseseen kulttuuriin kuuluvana rituaalina. Kahvipöydässä kursailu vaihtelee tilanteisesti: välillä kahvi saa kursailun vuoksi jäähtyä kuppeihin ja välillä kursaillaan sokerin ja kerman laittamisesta tai kahvileivän ottamisesta. On oleellista kysyä, mistä tällainen kahvin tarjoajaa kohtaan epäkohteliaalta vaikuttava ilmiö, tapa ja käytäntö juontuu. Asiaa voisi tuki tutkia myös tilastokyselyin, mutta se johtaisi erityyppisiin kysymyksenasetteluihin. Kahvirituaali toimii opiskelijoille myös hyvänä esimerkkinä ilmiöstä, jota ei tarvitse empiirisesti todistaa.

Metodioppikirjassa on oleellista, että tutkimusmenetelmiä ei selosteta irrallaan kysymyksenasetteluista, teoreettisista viitekehysistä tai aineiston keräämisen käytännöistä. Teorian ja empirian suhteen säilyttäminen ja niiden yhteenliittymisen lukijoille välittäminen on mielestäni *Laadullinen tutkimus* -teoksen merkittävä ansio. Se on myös monien muiden metodioppikirjojen heikoin lenkki. Tutkimusprosessin monimuotoisuuden välittämisen lisäksi *Laadullinen tutkimus* on johdattanut opiskelijoita muiden muassa Goffmanin, Foucault’n ja Bourdieun teorioiden pariin, ja antanut samalla esimerkin siitä, mitä teorian ja empirian toisiinsa kytkeminen tutkimusta kirjoitettaessa voi tarkoittaa.

Laadullinen tutkimus -kirjan merkittävistä ansioista haluan erikseen mainita myös todellisuuden sosiaalista konstruoitumista ja merkitystulkintaa koskevat keskustelut sekä kulttuurintutkimuksen näkökulman ja sen eri tieteenaloja yhdistävien käsitteiden ja käytäntöjen esillä pitämisen. Varsinkin kirjan kolmannen uudistetun painoksen fakta- ja interaktionäkökulmaa käsittelevä osuus tuo hyvin esille totuuden suhteellisuuden ja tutkijan omaksumien – tai valitsemien – näkökulmien ja käsitysten oleellisen merkityksen sekä koko tutkimusprosessissa että tulkintojen ja tutkimustulosten tuottamisessa ja raportoisemisessa. Myös kirjoittamisprosessin keskeisyyden esille nostaminen osana tutkimus-

prosessia on asia, jota oppikirjoissa ei pidetä liikaa esillä. Hyvin hyödyllinen on myös muistutus – ja ainakin toisen painoksen esipuheessa oleva konkretisointi – siitä, miten kirjat alkavat käsistä päästyään elellä omaa elämäänsä ja herättää lukijoissa myös kirjoittajan tarkoittamattomia tunteita ja tulkintoja. Monet tutkijat ovat palanneet tämän toteamuksen äärelle lohduttautumaan ensimmäisiä kirjojaan julkaistuaan.

* * *

Yhteiskuntapolitiikan opettajan pesti jäi minulta 90-luvun puolivälissä lyhyeksi ja siirryin piakkoin tutkijaksi. Tutkijakauteni ja väitöskirjani jälkeen siirryin kaksi ja puoli vuotta sitten hoitamaan yhteiskuntapolitiikan lehtorin virkaa. Kannoin Alasuutarin metodioppaat takaisin hyllyyni ensimmäisten virkakäyttöni myönnettyjen kirjojen joukossa. Lehtorina vastuullani on erityisesti laadullisten metodien opetus ja suhde Alasuutarin teoksiin – erityisesti *Laadulliseen tutkimukseen* – on siten ollut säännöllinen.

Kymmenessä vuodessa on tapahtunut paljon myös laadullisen tutkimuksen kentällä. Metodikeskustelut ovat hajautuneet ja eriytyneet, ja käytettävien menetelmien kirjo on entistä runsaampi. Moni asia on kuitenkin säilynyt ennallaan. Opiskelijat painiskelevat yhä tutkielmiaan tehdessään samantyyppisten metodisten peruskysymysten äärellä.

Laadullisen tutkimuksen – ja myös *Laadullinen tutkimus* -kirjan – ympärillä on käyty tunnelatautuneita keskusteluja laadullisen ja määrällisen tutkimuksen suhteista ja samalla laadullisen tutkimuksen pätevyydestä ja yleistettävyydestä. Monet opiskelijat ovat edelleen huolissaan laadullisten aineistojensa käsittelystä, riittävydestä ja yleistettävyyden vaatimusten täyttymisestä eli laadullisten tutkimustensa laadun varmistamisesta selkeiden ja yksiselitteisten ohjesääntöjen puuttuessa. Tähän vaivaan *Laadullinen tutkimus* -teoksen lukeminen on hyvä lääke. Se tarjoaa sekä teoreettisen että käytännöllisen lähtökohdan tutkimusmenetelmien ymmärtämiselle ja perustelemiselle, ja antaa samalla tutkielmien tekijöille valmiuksia eri metodien vertaamiselle, niistä

keskustelemiselle ja oman tutkimuksen pätevyyden ja laadukkuuden osoittamiselle.

Laadullinen tutkimus oli aikanaan loistavasti ajoitettu kirja, kuten myyntiluvutkin osoittavat. Sille oli sekä sosiaalista että tieteellistä tilausta ja opetuskirjallisuudessa oli selkeä aukko, jota se täytti. Teos on onnistunut paitsi herättämään tunteita ja keskusteluja, myös pitämään paikkansa – ja paikkaansa – ajoittaisista vastakarvaan lukemisista huolimatta.

Moni asia on säilynyt ennallaan opiskelussa ja tutkielmien laatimisessa. Moni asia on myös muuttunut, kuten esimerkiksi Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan tutkintovaatimukset. Vuoden 2004 alussa opetusvirkaan uudestaan siirtyessäni totesin, että lähes kaikki tenttikirjat on kymmenen vuoden aikana vaihdettu. Vertasin lukuvuoden 1994–1995 tutkintovaatimuksia nykyisiin ja löysin neljä paikkansa säilyttäneitä teosta. Ensiksi löytyi Marxin *Pääoma* ja toiseksi Weberin *Protestanttinen etiikka*. Kolmanneksi löytyi Alasuutarin *Laadullinen tutkimus* ja neljänneksi – jälleen Alasuutarin – *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Marxin ja Weberin kirjat ovat nykyään jo opiskelijoille vapaavalintaisia. Alasuutari on sitä vastoin koko ajan kuulunut ja kuuluu edelleen yhteiskuntapolitiikan maisteriksi mielivän pakolliseen lukemistoon!

Miksi juuri Alasuutari on pitänyt niin hyvin paikkansa? Kyse on pikemminkin hyvien ja toimivien metodikirjojen vähyydestä kuin alan kirjallisuuden puuttumisesta. Laadullisia tutkimusmenetelmiä olisi hankalaa opettaa – ja oppia – ilman *Laadullinen tutkimus* -kirjan kaltaisia metodioppaita. Kirja johdattaa hyvin monen tyyppisiin tutkimuksen tekemisen tapoihin. Se kykenee välittämään lukijoille näkemyksen erilaisia menetelmiä yhdistävistä ja erottavista tekijöistä sekä siitä, ettei tutkimusmenetelmistä ole mielekästä puhua irrallaan konteksteista, joissa niitä käytetään. Tämä yhdistelmä tekee *Laadullinen tutkimus* -kirjasta edelleen toimivan ja vaihtuvissakin tutkintovaatimuksissa myös jatkossa hyvin paikkansa – ja paikkaansa – pitävän teoksen.

Toisen tasavallan vieraana

Mikko Lehtonen

(Toinen tasavalta, 1996)

Arvoisa juhlaesine, hyvät muutkin ystävät ja kyläläiset!

Samana vuonna, jona Pertti Alasuutari täyttää 50 vuotta, täyttää *Toinen tasavalta* kunniakkaat 10 vuotta. Muistan kuinka kustantaja keväällä 1996 piteli käsikirjoitusnippua ja sanoi, että tällä sen Tampereen professuurin olisi sitten määrä lohjeta. Lohkesihan se. Intellektuaalisesti *Toinen tasavalta* kuuluu siihen orastavan kolmannen tasavallan sivistyneistön hengenliikkeeseen, jossa fennomaanien kansallisvaltion rakennusprojekti puretaan alkutekijöihinsä.

Täysin vastoin hyviä tapoja olen päättänyt lukea päivän tekstiä vastakarvaan. Tarkemmin kuulostellen luen kuitenkin samalla juhlaalua myötäkarvaan – tai ainakin niin yritän tässä uskotella. *Toinen tasavalta* näet oli sikäli merkittävä avaus, että se johti kirjoittajansa tämän nykyisiin transnationaalisiin kysymyksenasetteluihin. Mutta koska meitä kulttuurintutkijoita on opetettu oikein Hallin kädestä ajattelemaan aina paitsi murtumia ja katkoksia myös jatkuvuuksia, haluan tänään pohtia *Toisen tasavallan*, suomalaisen sosiologian ja Pertti Alasuutarin suomalaisuutta.

”Pörtti Allasutaari”, tuo tunnettu kansainvälinen kulttuurintutkija, on nimittäin yhdessä hahmossaan myös kohtalaisen edustava suomalaismies. En viittaa tässä yksin Pertin talonpoikaiseen rakentamisvimmaan, vaikka en kyllä saata sitä tässä kontekstissa sivuuttaakaan, vaan myös Pertin monipuoliseen organisaattoritoimintaan. Juhlinnan kohdehan milloin panee pystyyn kansainvälisten konferenssien sarjan, milloin eurooppalaisen lehden, milloin taas kansainvälisen järjestön, kun sille päälle sattuu satumaan.

Kun poistuimme kesällä 2000 Birminghamissa kohtalaisen sekavasta tilaisuudesta, jossa Pertin aloitteesta oli päätetty ryhtyä valmistelemaan kansainvälisen *Associaton for Cultural Studies*

-järjestön perustamista, Pertti tuumasi, että oli tainnut esittää elämänsä huonoimman idean. Suomalaista understatementia viljellen voisi sanoa, että jos tämä oli Pertin huonoin idea, niin aika helvetin hyviä niiden toisten ideoiden on sitten täytynyt olla.

Esitykseni tekosyynä olevassa kirjassa on erinäisiä symptomaattisia kohtia, joista halutessaan pääsee lukemaan myös kirjoittajaa itseään. Tässä poimin esiin yhden. Kiitokset-osioon kirjoittaja on sorvannut seuraavan virkkeen: ”Tässä työssä minua ovat eri aikoina auttaneet [seuraa kolmen naisen ja kolmen miehen nimi], joita haluan kiittää hyvin tehdystä työstä.” Apuihmisiä ei siis kiitetä vain avusta, vaan nimenomaan ”hyvin tehdystä työstä”. Tämä on samaan aikaan sekä ”suomalaista” että myös jossain määrin ”epäsuomalaista”. (Lainausmerkit ovat edellä siksi, ettei kukaan kuvittelisi minun uskovan kertomukseen homogeenisesta kansasta.) Suomalaisuuskertomuksen mukaista kiitoksissa on tietysti se, että periluterilaisesti arvoa ei anneta olennolle sinänsä, vaan nimenomaan tämän tietyn kelpuutusrajan ylittävälle suoriutuksille. Homogenisoivan kertomuksen vastaista kiitoksissa taas on se, että ylipäättään kiitetään hyvästä työstä. Yleensä kiitos hyvin tehdystä työstä tuppaa meillä päin olemaan se, että siitä ei ainakaan välittömästi seuraa suoranaista rangaistusta.

No niin, huomaan tässä jo olevani essentialismin hyllyvällä suolla. Olen mennyt käyttämään jotain niin epämääräistä, olemuksetonta ja aina diskursiivisesti rakentuvaa kategoriala kuin ”suomalaisuus”, vaikka kohdetekstini, *Toinen tasavalta*, oli osa tällaisen olemuksellistamisen purkutalkoita. Vai purettiinko tätä essentiaa kirjassa sittenkään?

Kiintoisaa kyllä *Toisessa tasavallassa* esiintyy pitkin matkaa muuan kollektiivinen subjekti, joka otetaan koko lailla annettuna. Tämä subjekti ei tietenkään ole mikään muu kuin ”suomalainen sosiologia”. *Toista tasavaltaa* ei-sosiologina lukiessa joutuu pakostakin miettimään, mikä tämä tällainen olio oikein on? Vanhana kirjallisuudenharrastajana ei voi olla aprikoimatta, kuinka ”suomalainen sosiologia” suhtautuu Anton Tšehovin toissavuosisadalta peräisin olevaan mietelmään, joka kuuluu seuraavasti: ”Kansallista tiedettä ei ole kuten ei ole kansallista kertomataulukakaan; mikä on kansallista, ei enää ole tiedettä.”

Ihmistieteet olivat jo Tšehovin päivinä tärkeä osa kansallisvaltioiden rakentamista. Suomessakin ne tähtäsivät huppeat sata vuotta kansallisen identiteetin tuottamiseen – siinä kohtalaisesti myös onnistuen. Nyt globaalistuminen ja lokaalistuminen kuitenkin nakertavat kansallisvaltioiden merkitystä kahdesta suunnasta. Onko siis kansallisten tieteiden olemassaololle näissä oloissa enää mitään syytä?

Kysymys on suomalaisittain sikäli jälkijättöinen, että perinteiset humanistiset kansalliset tieteet (kuten historiantutkimus tai kirjallisuudentutkimus) menettivät jo 1960-luvulla sosiologialle hegemonisen aseman kansakunnan itsemäärittelyssä. Kysymys kuuluukin nyt: Järjestyikö moderni yhteiskuntatiede vielä nationalistisen ideologian pohjalle ja erotettiin siinä lähtökohtaisesti kansallinen kansainvälisestä?

Meillä on ollut perinteisesti yliopistollisina oppiaineina yleinen historia ja Suomen historia samoin kuin yleinen kirjallisuustiede ja kotimainen kirjallisuus. Ainakaan nimellisesti meillä ei ole ollut erikseen yleistä ja kotimaista sosiologiaa, vaikka voimme tietysti miettiä, onko sosiologian korkean katon ja etäällä toisistaan olevien seinien sisälle ehkä kuitenkin mahtunut tällainenkin piilevä jako.

Toisin sanoen: Kun Perttikin korostaa *Toisessa tasavallassa*, että tutkimus on aina jo myös osa tutkittavan kohteen konstituutiota, on kysyttävä, kuinka ”suomalainen sosiologia” on eri aikoina ollut osallisena tutkimuskohteensa rakentumisessa. Eritoten on syytä kysyä millainen rooli sosiologialla tässä suhteessa tänään on.

Pertin ja kumppaneiden kanssa paraikaa valmistelemassamme hankkeessa on tarkoitus paneutua transnationaaleihin konteksteihin. Hankkeessa lähdetään siitä, että kansallisvaltiot eivät ole *passé*, vaan tärkeitä transnationalisoitumisen konteksteja. Jos nationalismi olivat aina jo transnationaalinen projekti, on nykyinen transnationaalistuminen yhtä lailla ainakin muodoltaan nationaalinen projekti.

Paikkaa tai maantieteellistä aluetta voitiin kansallisten tieteidен järjestelmän muotoutuessa pitää (joskin kyseenalaisin perustein) kulttuurin kasvualustana. Nykymaailmassa asiat ovat toisin.

Kun se, mikä on ”täällä”, kietoutuu yhä voimakkaammin yhteen sen kanssa, mikä on ”muualla”, niin eikö sekä ”yleistä” että ”suomalaista” tulisi tutkia yhteydessä toisiinsa? Ja eikö tässä, paradoksaalista kyllä, käy niin, että transnationaalistumisen oloissa nationaalisen painoarvo ainakin tutkimuksen näkökulmasta saattaa jopa kasvaa.

Perustelen tätä seuraavasti: Transnationaaleissa oloissa on kyse aina paikallisen, nationaalisen ja transnationaalisen artikuloitumisista eli niveltymisistä toinen toisiinsa. Näissä oloissa täytyy olla erityisen herkkä nimenomaan paikallisille, kansallisille ja alueellisille spesifisyyksille, joissa transnationaalisuus saa aktuaaliset muotonsa.

Tämänhän sanoi jo Pertti itsekkin *Toisen tasavallan* sivulla 236: ”kansallisvaltion alueelle rajoittuva julkisuus, rajojen sisäpuolelle jääneeseen väestöön samansisältöisinä kohdistuvat hallinnolliset toimenpiteet, jokseenkin samanlaiseksi muodostuvaa suhdetta maailmantalouteen säätelevä valtiontalous sekä suhdetta muihin valtioihin sotineen, sopimuksineen ja valtioliittoineen säätelevä ulkopolitiikka tekevät kansallisvaltiosta tärkeän kulttuurisen kokonaisuuden.”

Nykytutkimuksen haasteeksi voisi nähdä sen tarkastelemisen, kuinka tämä kokonaisuus on aina moninaisesti ylimääräytynyt, vanhaa hyvää terminologiaa käyttäkseni. Toisin sanoen on analyysin tehtävä selvittää, kuinka moneus saadaan esittäytymään jos ei nyt ykseydeksi niin kokonaisuudeksi kumminkin ja kuinka – yhä vanhassa hyvässä terminologiassa pysyäkseen – subjektit saadaan ompelemaan eli suturoimaan projektiiviset identiteettinsä osaksi tätä kokonaisuutta.

Joskus takavuosina Perttiä tituleerattiin Attilan kuppilassa latinalaisella nimellä Subsutor. Sutuuri, tuo althusserilaisen ideologiateorian hedelmä, on terminä ollut jo jonkin aikaa pois muodista. Suotta, väittäisin. Kohti uusia sutuureja, subsutuureja ja supersutuureja!

Kansapuhe ja nationalismin arkisuus

Petri Ruuska

(Post-patria?, 1999)

Kirjassa *Post-Patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa* (Alasuutari & Ruuska 1999) Pertti Alasuutari esittelee käsitteen kansakuntapuhe. Kansakuntapuhe viittaa sellaisiin keskusteluihin, joissa tavalla tai toisella otetaan kansakunta käsittelyn kohteeksi. Näiden keskustelujen tutkimuksen tarkoituksena ei ole lähteä väittelemään esimerkiksi siitä, mikä mahtaisi olla paras mahdollinen nationalismin teoria, vaan katsoa, millä lailla kansakuntakäsitettä ja siihen liittyviä muita elementtejä, kuten kansallisuutta, kansalaisuutta, kieltä, kulttuuria, etnisyyttä tai valtiota käytetään erilaisissa yhteyksissä viittaamaan asiantiloihin ja ongelmiin.

Lähestymistapa, jossa punnitaan käsitteiden käyttöä luottamatta liikaa aiempiin analyysihin, on erityisen sopiva tilanteessa, jossa käsitteiden sanotaan olevan liikkeessä. Globalisaatiota käsittelevissä analyysissä nykytilannetta on luonnehdittu juuri tällaiseksi, ja muutos tuntuu koskevan monia yhteiskuntatieteen käsitteitä. Ei liene sattumaa, että 2000-luvun alkaessa kotimaisessa yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa on ilmestynyt sellaisia tutkimuksia kuin Risto Kankaan *Yhteiskunta* (2001), Matti Hyvärisen ja kumppaneiden *Käsitteet liikkeessä* (2003) ja Anna Rastaa, Laura Huttusen ja Olli Löytyn *Suomalainen vieraskirja* (2005). On ikään kuin aika ajatella niitä ajattelun kategorioita, jotka tavallisesti ovat jääneet ajattelematta.

Kansakuntapuhetta voi käyttää käsitehistorian ja tieteen tutkimuksen apuvälineenä, mutta sen ensisijainen empiirinen tutkimuskohde on käsitteen arkikäyttö: ”millä eri tavoilla arkielämässä ja julkisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa käytetään käsitteitä kansa, kansakunta, kansallinen kulttuuri tai muita vastaavia termejä.” (Alasuutari & Ruuska 1999, 38) Tällaisella ar-

kikäytön tutkimuksella on yhteiskuntapoliittinen merkitys, jota tähdentää Ulf Hannerz (1999). Hän pohdiskelee sitä, kuinka sana monikulttuurisuus esiintyy niin ksenofobien kuin ksenofilienkin teksteissä, ja että kummatkin ryhmät hellivät ajatusta rajallisista kulttuuriryhmistä, joilla on oikeus omiin erityisyyksiinsä – näkemys, joka voi viedä sekä vakaviin ristiriitoihin ryhmien välillä, että ristiriitoihin ryhmien oikeuksien ja yksilöiden oikeuksien välillä. On kysyttävä, missä mitassa tiede on mukana tuottamassa fundamentalistisia näkemyksiä kulttuurista, esimerkkinä tässä on Samuel P. Huntingtonin teesi sivilisaatioiden yhteentörmäyksestä. Hannerz kirjoittaa, ettemme tutkijoina voi irrottautua siitä, miten kulttuuria koskevat käsitykset leviävät yhteiskunnassa. Sama koskee kansan käsitettä – *Post-Patria?*:ssa Alasuutari puhuu tästä solidaarisuuden rajojen piirtymisen kautta.

Yhteiskuntapoliittisia seurauksia enemmän minua on kuitenkin kiinnostanut se Liah Greenfeldtin väite, että nationalismi on osa nykymaailman perustaa (Greenfeld 1992; Ruuska 2005). Tästä näkökulmasta nationalismi voidaan ajatella kiihkoisänmaallisuuden sijasta laajaksi merkitysten ja uskomusten järjestelmäksi, jonka keskiössä on ajatus siitä, että maailmassa on kansoiksi kutsuttuja olioita. Lisäksi erilaiset ihmiset, asiat, esineet ja ajatukset liitetään usein niin tieteessä kuin arjessakin kansoihin. Koska varmaankin suurin osa maailman aikuisväestöstä jakaa jossakin muodossa tämän ajattelutavan, voisimme suurinpiirtein kaikki kutsua itseämme rauhallisesti nationalisteiksi, tarpeen vaatiessa erotella sitten patriootit ja jingoistit¹ omiksi sakeikseen. Kokonaisuutena näistä muodostuu Liisa Malkkia (1996) seuraten asioiden kansallinen järjestys, joka muistuttaa enemmän tietoa kuin poliittista ideologiaa. Siirtymää partikulaaristen yhteisöjen tutkimuksesta merkitys/uskomusjärjestelmän tutkimiseen voisi lyhyesti kuvata siten, että Benedict Andersonin käsite *imagined community* korvataan termillä *imagined knowledge*.

¹ Wikipedian mukaan englantilainen kapakkalaulu vuodelta 1878 kuuluu: *We don't want to fight / But, by Jingo, if we do, / We've got the ships, / We've got the men, / We've got the money, too.* ”By Jingo” saattaa olla kiertoilmaisu fraasille ”by Jesus”. <http://en.wikipedia.org/wiki/Jingoism>

Kansakuntapuhe sopii hiukan viritettynä tämän asian tutkimiseen varsin mainiosti. Kansakunta-sana viittaa nationalismin teorioiden siihen joukkoon, jota kutsutaan modernistiseksi nationalismin teoriaksi (esim. Smith 1998). Sen mukaan kansat syntyvät vasta modernilla ajalla, aiemmilta ajoilta niitä on turha hakea. Varhaismodernia alankomaalaista nationalismia tutkinut Philip S. Gorski (2000) on kuitenkin osoittanut, että modernille teorialle ominaista tutkimusotetta käyttäen nationalismiksi tunnistettavaa ajattelua löytyy myös modernia edeltävältä ajalta. Tähän tarvitaan modernista aikakaudesta irrottautuva nationalismin määritelmä. Gorskin sanoin (2000, 1461): ”Nationalismi voidaan määritellä miksi tahansa joukoksi diskursseja ja käytäntöjä, joissa vedotaan kansaan tai vastaaviin kategorioihin.” Gorski kirjoittaa, että määritelmä saattaa näyttää epämääräiseltä ja teoreettiselta, mutta muulla tavoin on mahdotonta ottaa haltuun nationalististen diskurssien ja käytäntöjen koko kirjo. Gorski kuitenkin avaa reitin kansojen varhaishistoriaan, ja modernin vivahteen häivyttämiseksi Alasuutarin käsite voitaisiinkin lyhentää kansapuheeksi. Käsitteenä kansapuhe on modernin nationalismiteorian mukainen, mutta ei kuitenkaan jaa tuon koulukunnan ohjelmallisia johtopäätöksiä kansojen nuoruudesta.

Kansapuhe-näkökulma avaa kansojen kautta ajatteluun monia kiintoisia näkökulmia jo aiemmin mainitun yhteiskuntapoliittisen näkökulman lisäksi. Ensimmäinen näistä on kansaa koskevan tiedon historiallinen kehittyminen. On kiinnostavaa, milloin, missä ja millaisissa tilanteissa kansa alkaa tulla tietämisen ja viittamisen kohteeksi, miten muodostuvat ja muuttuvat ne tavat, joilla kansoista katsotaan puhuttavan asianmukaisesti, ja miten löytyvät ja vakiintuvat ne tavat, joilla kansaa voidaan esittää ja kansana olla. Tiedonarkeologisen pitkittäisprojektin lisäksi voidaan myös poimia historiasta sellaisia hetkiä, joissa kansan määrittely on erityisen luovaa ja kiihkeää, kuten esimerkiksi Suomessa vuoden 1905 tienoilla. Toiseksi, kiinnostavaa on se tapa, jolla kansojen kautta ajattelu kytkeytyy nykyisin arkeen ”amerikkalaisena viihteenä”, ”espanjalaisena aikakäsityksenä”, ”suomalaisena hiljaisuutena” tai vastaavana, ja löytyy lukuisina viittauksina niin virallista julkilausumista, populaarikulttuurista kuin kasvokkai-

sesta hölöttämisestäkin. Kolmanneksi, kansapuheen kautta nationalismin tutkimuksen ei ole välttämätöntä olla nationalismin puolella tai sitä vastaan. Esseisti Johannes Salminen (*Helsingin Sanomat* 15.5.2005. C3) pitää nationalismia sitkeähenkisinä Euroopan demoneista – muut ovat inkvisitio, orjakauppa ja totalitaariset ideologiat. Demonisoiva tapa nähdä nationalismi ei ole tavaton tutkimuksessakaan. Esimerkiksi nationalismin tutkija Umut Özkırmılı kertoo olevansa antinationalisti, vihamielinen kaikkia nationalistisia ilmaisuja kohtaan (Özkırmılı 2003, 341), mikä näkyy myös hänen tavassaan teoretisoida ilmiötä, ja lievemässä muodossa Eric Hobsbawm (1994, 209) toivottaa ilta-hämyssä kaartelevan viisauden Minervan pöllön lämpimästi tervetulleeksi. ”On hyvä merkki, että se nyt kiertelee kansakuntien ja nationalismin yllä”, kirjoittaa Hobsbawm.

En olisi kansakuntien ajan päättymisen siunauksellisuudesta aivan yhtä varma. Voidaan nimittäin ajatella, että nationalismi on yksi huikkeimmista yrityksistä rakentaa globaalia rationaalisuutta, jossa ihmisten maailmaan liittyvistä loputtomista eroista tulee edes auttavasti ymmärrettäviä. Tämän ansiosta nationalismi on internationalismina tuottanut yhteisiä käsitteitä ja uskomuksia globaalilla tasolla, ja näin luonut edellytyksiä onnistuneelle kommunikaatiolle. Ehkä kiihkeä ja mieleenpainuva televisiossa raivoava väkijoukko on vain nationalismin satunnainen perversio. Ja saattaa olla niinkin, että nationalismin syiksi luetut hirmuteot eivät johdukaan nationalismista, vaan nationalistisen järjestyksen järkkymisestä. Thomas Hylland Eriksenä (2004, 378) siteeraten: kun puhumme nationalististen sotien traagisuudesta, ehkä ongelma onkin sota eikä nationalismi.

Kaiken kaikkiaan kansapuhe vaikuttaa lupaavalta tavalta lähestyä nationalismia ja sen moneen suuntaan kurottavia rihmasoja. Se tuntuu myös tarjoavan sellaisen tukipisteen, jonka avulla on mahdollista puhua kuvitelluista yhteisöistä kuvittelematta niitä itse vähän lisää. Itse käsite saattaa kuitenkin tutkimustyössä vaatia täsmennyksiä. *Suuri murros 1905 ja kansapuheen variaatiot* –tutkimushankkeessa Anu-Hanna Anttila, Olli Löytty, Pekka Rantanen ja minä olemme päätyneet terästämään käsitettä post-

koloniaalisen teorian hybridin ja ambivalenssin käsitteillä. Jatkossa näemme, mitä tutkimusote tuottaa.

Lähteet

- Alasuutari, Pertti & Petri Ruuska (1999) *Post-Patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Eriksen, Thomas Hylland (2004) *Toista maata? Johdatus antropologiaan*. Suomentaneet Maarit Forde ja Anna-Maria Tapaninen. Helsinki: Suomen Antropologinen seura. Gaudeamus.
- Gorski, Philip S. (2000) The Mosaic Moment: An earlier modernist critique of modernist theories of nationalism. *AJS* Vol. 105 Number 5. 1448–68
- Kangas, Risto (2001) *Yhteiskunta. Tutkielmia yhteiskunnastayhteiskunnan käsitteestä ja sosiologiasta*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Hyvärinen, Matti, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (toim.) (2003) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino.
- Rastas, Anna, Laura Huttunen & Olli Löytty (2005) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino.
- Hannerz, Ulf (1999) Reflections on varieties of culturespeak. *European Journal of Cultural Studies*. Vol 2 (3), 393-407.
- Hobsbawm, Eric (1994) *Nationalismi*. Tampere: Vastapaino.
- Greenfeld, Liah (1992) *Nationalism. Five roads to modernity*. Cambridge and London: Harvard University Press.
- Ruuska, Petri (2005) *Nationalismi. Kansallisen järjestyksen globaali kulttuuri ja arki*. Teoksessa Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (2005) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino.
- Malkki, Liisa (1996) *National Geographic. The rooting of peoples and the territorialization of national identity among scholars and refugees*. Teoksessa Eley & Suny (toim.) *Becoming national. A Reader*. Oxford University Press.
- Smith, Anthony D. (1998) *Nationalism and Modernism*. London and New York: Routledge.
- Özkirimli, Umut (2003) The nation as an artichoke? A critique of ethnosymbolist interpretation of nationalism. *Nations and Nationalism* 9(3) 2003. 339-335.

Yhteiskuntateorian käsitteet unen ja valveen rajamailla

Jari Aro

(Social Theory and Human Reality, 2004)

Social Theory and Human Reality -kirjan (Sage 2004) perustava teema on rutiinin ja refleksiivisyyden välinen suhde. Kirja on laadittu siten, että tämän näkökulman kautta kommentoidaan monia yhteiskuntateoreettisia keskusteluja. Käsiteltäviä asioita ovat sosiaaliset normit ja säännöt, rutiinit ja refleksiivisyys kielen käyttämisessä, arkikeskustelu ja institutionaalinen vuorovaikutus, rituaalit, persoonallisuus, identiteetti sekä sosiologinen modernisaatioteoria. Seuraavassa keskityn erityisesti rutiinin ja refleksiivisyyden vuorovaikutuksen yleiseen teemaan.

Kirja on otteeltaan häpeilemättömän yhteiskuntateoreettinen. Tämä tarkoittaa nimenomaan sitä, että käsiteltäviä ilmiöitä tarkastellaan irrallaan historiallisesta, paikallisesta ja kulttuurisesta ympäristöstään. Otsikon sanat Human Reality viittaavat potentiaalisesti kaikkien ihmiskunnan edustajien inhimilliseen todellisuuteen missä tahansa ajassa ja paikassa. Tavoitteena on nimenomaan keskustella siitä, mitä yhteiskuntateoreettinen tarkastelu voi kertoa meille ihmisenä olemisesta ja maailmassa toimimisesta.

Kirjassa on nähtävissä johdonmukaisen vihamielinen asenne kaikenlaisia epookkia muodostavia tendenssitulkintoja vastaan. Niinpä esimerkiksi Giddensin, Beckin ja Lashin edustama refleksiivisen modernisaation tulkintalinja torjutaan sillä perusteella, että asiantuntijatiedon lisääntyminen meidän aikanamme ei sinänsä muuta rutiinien ja refleksiivisyyden suhdetta ylisummaan. Nimittäin kaikkien kulttuurien jäsenillä on aina käytössään erilaisia metakäsitteitä, joiden avulla he määrittelevät toimintansa suhdetta ympäröivään kulttuuriin ja todellisuuteen ja samalla he rakentavat sosiaalisen todellisuutensa muodostavaa merkitysrak-

kennetta. Perinteisempi sosiologinen modernisaatioteoria puolestaan torjutaan siksi, että se itsessään rakentuu perustelemattomalle rationaalisen toiminnan arvottamiselle korkeammaksi kuin tavanomaistunut toiminta.

Pertti on siis vahvasti sitä mieltä, että yhteiskuntateorian alueella ei ole tarpeen teoretisoida historiasta ainakaan sillä tavoin, että historialla olisi jokin teleologinen päämäärä tai suunta. Hyvä niin, ja olen pitkälti samaa mieltä. Oma perusteluni on se, että ihmiskunta on tuottanut niin paljon kulttuurista variaatiota, että modernisoitumisteorialle tyypillinen kehityksen ja edistyksen ajatus on empiirisesti vaikeaa todistaa päteväksi tendenssiksi. Lisäksi tällaisessa operaatiossa jouduttaisiin etnosentrisesti arvottamaan erilaisia kulttuureja keskenään, mikä on eettisesti hankalasti perusteltava asia.

Jos ihmisen maailmassa oleminen ei jäsenny historianfilosofisena kertomuksena, niin millainen sitten Pertin tarjoama näkemys on? Ehdotan tarkastelun apuvälineeksi kahta kielikuvaa.

Ensimmäinen mahdollisuus pohtia rutiinin ja refleksiivisyyden välistä suhdetta on mieltää se jonkinlaiseksi heilurimaiseksi liikkeeksi. Toiminta on yhtäältä luonteeltaan automatisoitunutta ja uinuvien rutiinien kaltaista ja toisaalta refleksiivistä ja kohteellista tietoisien keskittymisen kaltaista. Rutiinien – tai toisella termillä ilmaistuna luonnollisen asenteen – ja refleksiivisyyden vaihtelu muistuttaa siis unen ja valveen välistä vireystilan vaihtelua. Tukea tämä tulkinta saa siitä, että Pertti kutsuu rutiineja myös kulttuuriseksi alitajuiseksi. Tämä vireyden ja uinumisen vaihtelu jatkuu hetkestä toiseen, päivästä päivään, vuodesta vuoteen.

Pertti esittää jopa sellaisen rohkean väitteen, että inhimillisessä todellisuudessa rutiinin tai tavanomaistuneen toiminnan ja refleksiivisen toiminnan suhde on vakio (kirjan sivulla 28). Analogiana unen ja valveen suhteeseen voitaisiin sanoa, että unen tarve on vakio.

Mutta ehkä kysymys onkin toiminnan, havaitsemisen ja keskittymisen kohteellisuudesta. Jokainen meistä voi yleensä keskittyä vain yhteen tai muutamaankin asiaan kerrallaan, ja samalla muut asiat jäävät huomion ulkopuolelle eikä niitä tarvitse aktiivisesti ajatella. Tästä seuraa toinen ehdotukseni siitä, miten rutiinin ja

refleksiivisyyden välistä suhdetta voitaisiin mielikuvan tasolla hahmottaa.

Kuvitelkaa mielessänne pimeä näyttämö tai areena, johon kohdistuu kirkas valonheittimen valokiila. Valo siirtyilee näyttämöllä ja poimii loisteseensa erilaisia näyttämöllä olevia objekteja. Kun valokiila osuu yhteen objektiin, se samalla siirtyy pois toisesta ja jättää sen pimentoon. Refleksiivisyys on siis valo ja rutiini on pimeä alue. Itseäni kiinnostaa ennen kaikkea se pieni hämärän alue täydellisen pimeyden ja kirkkaimman valon reuna-alueella. Mitä tapahtuu sillä ohikiitävällä hetkellä, kun objekti sukeltaa pimeästä hämärän kautta kirkkaaseen valoon? Ja takaisin? Miksi refleksiivisyyden valokiila poimii huomion keskipisteeseen juuri tietyt objektit ja miksi se pian hylkää ne ja siirtyy jonnekin muualle?

Jos emme voi nähdä objektia, kenties se metelöimällä kiinnittää huomiomme.

Yhteiskuntateoriassa on esitetty ainakin kolme näkemystä siitä, miten rutiini murtuu ja kutsuu refleksiivisyyden esiin. Ensimmäisen löydämme esimerkiksi Simmeliltä muukalaisen figuurista. Muukalainen on sellainen vieras, joka tulee keskuuteemme jäädäkseen eikä suostu vierailijan tai turistin tavoin poistumaan. Hänen edustamansa vieraan kulttuurin tavat pakottavat meitä refleктоimaan omia tapojamme. Rutiinit siis kyseenalaistuvat kulttuurien kohtaamisissa.

Kaksi muuta näkemystä rakentuvat jonkinlaisen katastrofin mallin varaan. Max Weber käytti esimerkkinään järkiperaistymisestä raitiovaunulla matkustamista: ”Ajaessamme raitiovaunussa meillä – ellemme ole ammattifyysikkoja – ei ole aavistustakaan siitä, mikä voima saa vaunun liikkeelle. Ei meidän tarvitsekaan sitä tietää. Riittää että voimme ’luottaa’ raitiovaunun toimintaan, mutta siitä, miten vaunu valmistetaan liikkuvaksi, emme tiedä mitään.”¹ Pohdinta raitiovaunun toimintaperiaatteista aktivoituu kuitenkin sillä hetkellä, kun vaunu ei tulekaan pysäkillä ajoissa tai jos se teknisen vian vuoksi lakkaa kulkemasta. Rutiinit ky-

¹ Tiede ammattina ja kutsumuksena, s. 27. Teoksessa Klaus Mäkelä (toim.): Tieteen vapaus ja tutkimuksen etiikka. Tammi 1987.

seenalaistuvat siis silloin, kun toiminnan ympäristössä tapahtuu jokin poikkeava muutos.

Kolmas esimerkki tulee Schütziltä. Kun vuorovaikutustilanteessa oletus relevanssirakenteiden yhdenmukaisuudesta romahtaa, sitä yleensä seuraa rutiinimainen korjaava jakso, jossa yhteinen käsitys sosiaalisesta maailmasta yritetään vakioida uudelleen. Niinpä vuorovaikutuksessa havaittava epäjohdonmukaisuus tai ristiriitainen tulkinta sosiaalisen maailman merkitysrakenteesta kutsuu refleksiivisyyden esille.

Entä miten refleksiivisyys muuttuu rutiiniksi? Nähdäkseni tarjolla on ainakin kaksi mahdollista näkemystä. Ensiksi voimme ajatella esimerkiksi psykologian kulttuurihistoriallisen koulukunnan toimintateorian mukaisesti, että toiminta rakentuu hierarkisesti operaatioista ja teoista. Esimerkiksi autolla ajaminen on alkuvaiheessa keskittyneisyyttä vaativaa toimintaa, mutta harjaannuksen myötä esimerkiksi kytkimen ja vaihteiden käyttäminen muuttuvat operaatioiksi ja tekojen sarjoiksi. Ne toisin sanoen automatisoituvat ja rutinisoituvat. Siis kysymys on toiston kautta tapahtuvasta oppimisesta. Jos haluamme käyttää Schützinkin sekä Bergerin ja Luckmannin tavoin fenomenologisempaa käsitettä, niin kysymys on sosialisatioprosessissa tapahtuvasta oppimisesta siihen, miten tyypilliset toimijat toimivat tyypillisissä toimintatilanteissa.

Toiseksi voimme ajatella hieman yleisemmällä tasolla, että refleksiivisyyden muuttuminen rutiiniksi on jonkinlainen välttämättömyys. Ymmärrän, että tämä on myös Pertin kirjassaan korostama näkemys. Toiminta muodostuisi hankalaksi tai jopa mahdottomaksi, jos joutuisimme koko ajan keskittymään samalla intensiivisyydellä kaikkiin eteen tuleviin asioihin ja joka kerran käymään lävitse niiden merkitysrakenteen konstituutioprosessin. Tässä mielessä tavanomaistunut toiminta ja vuorovaikutuksen rakentuminen instituutioiksi ovat hyviä asioita, sillä ne helpottavat elämää. Yhteiskuntatutkimuksessa tällainen rutinisoitumisen säännönmukaisuus on havaittu esimerkiksi yhteiskunnallisten liikkeiden kehityksessä, aktiivisen alkuvaiheen jälkeen liikkeillä on taipumus byrokratisoitua. Esimerkiksi jo Max Weber käsiteli *Wirtschaft und Gesellschaft* -teoksessaan yhteiskunnallisten

liikkeiden johtajien karisman rutinisoitumista. Refleksiivisyyttä voisi siis kuvata jonkinlaiseksi poikkeustilaksi, joka on perusluonteeltaan ohimenevä ja labiili ja toiminnan muuttuminen rutiinimaiseksi on väistämätöntä.

Rutiinit ja refleksiivisyys muodostavat yhdessä sellaisen kokonaisuuden, jonka tarkasteleminen on mielekästä yhteiskunta-teoreettisessa käsittelyssä. Näyttää kuitenkin siltä, että refleksiivisyyden virittymismekanismien pohtiminen on jossain määrin enemmän mielenkiintoa herättänyt asia, kuin toiminnan tavanomaistuminen.

Yhteiskuntatutkimuksessa arkinen elämä on viime vuosina tullut aikaisempaa suuremman kiinnostuksen kohteeksi. Arjen teoretisointi on kuitenkin erityisen haastava tehtävä. Arki on ilmiönä tavattoman monimuotoinen, koska ihmisillä on mahdollisuus toteuttaa hyvinkin erilaisia elämäntyyliävalintoja ja elää niitä arkisella tavalla. On myös epäselvää, mitä kaikkea arkeen kuuluu ja typistyykö se pelkästään rutiinimaiseen toimintaan. Rutiinimainen toiminta on tutkimuksen kannalta hankala käsite siksi, ettei se edellytä toimijalta tietoista keskittymistä ja tämän vuoksi toimijan on itse vaikea käsitteellisesti rikkaalla tavalla kuvata toimintansa erityislaatua. Arjen rutiinien kuvaamiseksi ei siksi oikein riitä se, että pyydetäisiin ihmisiä kuvailemaan omin sanoin arkeensa kuuluvat asiat.

Rutiinin ja refleksiivisyyden vaihtelu tarjoaa yhden yleisen käsitteellisen näkökulman arjen kulun jäsentämiseen. Arkea on se, että asiat sujuvat totuttuun tapaan eikä niiden suorittamiseen tarvitse uhrata kovin paljon keskittymistä. Välillä arjen rutiinit katkeavat eri syistä. Arjen kokemukseen kuuluu myös se, että rutiineihin palataan.

Hajahuomioita ja kiitoksia

Pertti Alasuutari

Kuten tuossa tammikuun tilaisuudessa sanoin, se oli siinä suhteessa erityisen miellyttävä ja harvinainen tieteellinen seminaari, että kerrankin olin paneutunut jo ennalta kaikkiin kommentointiin kohteena olleisiin teksteihin. Kommentaattorin tehtäväni oli miellyttävä myös siksi, että kaikki puheen pitäjät olivat arvostamiani tutkijoita ja hyviä ystäviä. Kiitos vielä kerran hienosta ja lämminhenkisestä seminaarista kaikille puhujille ja muille osanottajille.

Jos tasavuosien täyttämisen juhlistamisella on joku muukin tarkoitus kuin löytää hyvä syy juhlia ystävien kanssa, se on ehkä pakottaa päivän sankari pysähtymään hetkeksi ja pohtimaan elämänsä ja uraansa: mistä olenkaan tulossa ja mihin menossa. Ehkä juuri sen vuoksi mieleeni jäi Jari Aron huomautus, että kun katselee julkaisuluetteloani, olen keskimäärin julkaissut jonkin jutun joka kolmas kuukausi. Se on hämmäntävän tiivis tahti eikä ollenkaan vastaa omaa mielikuvaani. Luonnollisesti julkaiseminen ei ole ollutkaan säännöllisesti toistuvaa tekstien tehtäviä, vaan välillä on ollut pitempiä taukoja, välillä taas tekstejä on ilmestynyt rykelminä. On myös muistettava, että monet tekstit ovat olleet nopeasti entisen tutkimustyön pohjalta syntyneitä esitelmiä tai kommentteja, kun taas keskeiset työt ovat vienneet pitkän ajan.

Olennaisempaa kuin määrien pohtiminen on kuitenkin miettiä, miten monta eri kiinnostuksen kohdetta minulla on vuosien mitaan ollut ja missä määrin ne ovat vaihtuneet ja muuttuneet. Niitä on ollut melko monta. Nopeasti lueteltuna mieleen tulevat ainakin alkoholinkäyttö, arkielämä, televisio ja muut mediat, laadullinen tutkimus ja yleisemmin metodologia, kulttuurintutkimus, tiedon sosiologia sekä suomalainen yhteiskunta ja kulttuuri. Aivan viime vuosina minua ovat kiinnostaneet globaalin hallinnan ja vallan kysymykset. Tulokulmasta riippuen luetteloja voisi jatkaa

monilla muilla teemoilla ja käsitteillä. Vaikka rajattuun alueeseen erikoistumisella on etunsa, olen aina halunnut liikkua aihepiiristä toiseen ja säilyttää jonkinlaisen ihmettelevän, osittain ulkopuolisen asenteen jokseenkin kaikkia niitä määreitä kohtaan, joilla minuakin on eri yhteyksissä tutkijana luokiteltu

Silti olen monesti hämmästyneenä huomannut, miten satunnaisen innostuksen tai ulkopuolisen tekemän aloitteen vuoksi ottamani uudet aiheet ja teemat kiertyvät entisten ympärille, niin että vähän ajan päästä ne näyttävät olevan luonteva ja lähes itsestään selvä jatko entisille teemoille. Tuntuu kuin intuitiossa olisi paljon sitä järjen viekkautta, joka tulee tietoiseen mieleen vasta vähitellen.

Kun esimerkiksi vastikään laadin artikkelia WSOY:n laajaan tietokirjaan nimeltä Suomi 21. vuosisadalla otsikolla *Elämäntyyli*, huomasin hämmästykseni että aluksi vieraalta kuulostanut otsikko kiteytti huomattavan osan omasta tutkimustyöstäni – yhden teeman, jota olen näköjään jatkanut muodossa tai toisessa. Lähiöravintolaprojektin jälkeen olen esimerkiksi tutkinut ihmisten makua taiteen ja populaarikulttuurin suhteen ja analysoinut sitä, miten ihmisten ajatus- ja toimintatavat liittyvät heidän asemaansa työelämässä. Näyttää, kuin olisin seurannut eri tavoin sitä, mitä suomalaisten elämäntyyliä on tapahtumassa yleisen koulutustason noustessa ja elinkeinorakenteen muuttuessa maatalousyhteiskunnasta jälkiteolliseksi. Niinpä 1980-luvulla tutkin työväestön elämäntyyliä, kun taas 1990-luvulla siirryin erittelemään makujen sosiaalista hierarkiaa Pierre Bourdieun innoittamana. 2000-luvulla innostuin taas Richard A. Petersonin kaikkiruokaisuuden lisääntymisen hypoteesista. Sekin istuu aikaansa: vaikka yhä suurempi osa väestöstä näyttäisi ammattirakenteen keskiluokkaistumisen myötä omaksuvan klassiselle sivistyneelle porvaristolle ominaisen tyylin ja maun, kaikkiruokaisuuden lisääntyminen osoittaa että koulutetun väestönosan elämänasenne on muuttumassa verrattuna entiseen, harvalukuiseen sivistyneistöön.

Olenko siis tietämättäni jatkanut jo varhain aloittamaani tutkimusohjelmaa, joka seuraa yhteiskuntarakenteiden myötä tapahtuvaa suomalaisten elämäntapojen muutosta? Luulen, että jos tähän

sisältyy järjen viekkautta, oveluus on siinä miten yhteiskuntatiede tulee aina heijastaneeksi yhteiskunnan tilaa. Sehän ei ole mikään ihme, jos puhutaan soveltavasta tutkimuksesta, kuten julkisen hallinnon tai yritysten tilaamista selvityksistä, mutta sama näyttää pätevän myös akateemiseen tutkimukseen. Läheltä katsoen näyttää helposti siltä, että tieteen kehitys seuraa omia polkujaan yhteiskunnallisista trendeistä riippumatta. Lisäksi haluamme mielellämme ajatella, että sosiologian tulee harjoittaa kriittistä reflektiota, ottaa etäisyyttä itsestäänselvyyksistä ja tarjota siten keskusteluun tuoreita näkökulmia. Silti usein jälkikäteen vaikuttaa siltä, että yhteiskunnallinen tilaus kutsuu sosiologin varsin käytännöllisiin kysymyksenasetteluihin.

Ehkä juuri näin on toisaalta hyvä. Sosiologian ikuinen dilemma on siinä, että ollakseen kriittistä sen tulee kyseenalaistaa annetut totuudet, mutta jos se ottaa liian paljon etäisyyttä ajastaan ja kulttuurista, se on aikalaisilleen käsittämätöntä. Siis kun sosiologian kriittisyys kasvaa tarpeeksi paljon, se menettää kaiken kriittisyytensä, koska se ei enää kommunikoi muiden kanssa. Tuota rajaa kannattaa lähestyä varoen.

Kirjoittajat

Pertti Alasuutari, professori, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Tampereen yliopisto

Jari Aro, professori (ma.), Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, Tampereen yliopisto

Risto Heiskala, professori, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

Marita Husso, lehtori, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

Eeva Jokinen, professori (ma.), Yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta, Joensuun yliopisto

Merja Kinnunen, professori, Yhteiskuntatutkimuksen laitos, Lapin yliopisto

Mikko Lehtonen, professori, Utacas-tutkija, Taideaineiden laitos, Tampereen yliopisto

Ritva Nätkin, professori (ma.), Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, Tampereen yliopisto

Petri Ruuska, Suomen Akatemian tutkijatohtori, Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, Tampereen yliopisto

Pekka Sulkunen, professori, Sosiologian laitos, Helsingin yliopisto

Soile Veijola, Matkailun kulttuuritutkimuksen professori (ma.), Lapin yliopisto

Käsitellyt teokset

Alasuutari, Pertti & Siltari, Jorma: *Miehisen vapauden valtakunta*. Tampereen yliopiston Yhteiskuntatieteiden Tutkimuslaitoksen Julkaisuja series B 37: 1983.

Alasuutari, Pertti *Työmiehen elämäntarina ja alkoholismi*. Tutkimus alkoholismin suhteesta emokulttuuriin. Tampereen yliopisto, Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, tutkimuksia, series A, 9: 1986.

Sulkunen, Pekka & Alasuutari, Pertti & Nätkin, Ritva & Kinnunen, Merja: *Lähiöravintola*. Otava: 1985.

Alasuutari, Pertti: *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino: 1994.

Alasuutari, Pertti: *Erinomaista, rakas Watson*. *Johdatus yhteiskuntatutkimukseen*. Hanki ja Jää: 1989.

Alasuutari, Pertti: *Desire and Craving: A Cultural Theory of Alcoholism*. SUNY Press: 1992

Alasuutari, Pertti: *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino: 1994.

Alasuutari, Pertti *Toinen tasavalta*. Vastapaino: 1996

Alasuutari, Pertti: *An Invitation to Social Research*. Sage: 1998

Alasuutari, Pertti. & Ruuska Petri: *Post-patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Vastapaino: 1999

Alasuutari, Pertti: *Johdatus yhteiskuntatutkimukseen*. Gaudeamus: 2000

Alasuutari, Pertti: *Social Theory and Human Reality*. Sage: 2004